

P R I L O Z I

1. Miloš Todorović; Sjećanje na Stojana Vulina
2. Miloš Todorović; Okružna konferencija Saveza Zemljor.=prepis
3. Poljoprivredna komora Banja Luka=pismo= fotokopija
4. Dopisnica Milana Dragića iz Jasenovca Grozdi Vulin=fotokopija

S TODOROVIĆ iz Romanovaca
da sa stanom u Bos Aleksandrovcu
ilac "Spomenice 1941"

Iznosi svo~~je~~ sjećanje na S T O J A N A V U L I N A
uglednog poljoprivrednika iz Seferovaca

Stojana Vulina poznajem od djetinjstva jer smo rođeni i odrasli u dva susjedna sela. On je rođen 1898 godine u selu Seferovci opš. Bos. Gradiška i sa njime me veže dugogodišnje drugarstvo i pripadnost istoj stranki. Ostao mi je u sjećanju kao dobar drug, izuzetno pošten, iskren i vrlo radan čovjek. Bio je uporan u sprovođenju svojih namjera, ozbiljan u radu, dobar organizator posla i kao takav mnogo ma je služio za uzor. Bio je cijenjen i poštovan, uvijek spreman da drugome pomogne, veliki veseljak, svirao je u tamburaškom društvu i vrlo lijepo pjevao.

Stojan je stupio u Savez zemljoradnika 1925 godine i bio je predstavnik=povjerenik stranke u svom kraju i bio proganjan kao i ostali rukovodioci Saveza zemljoradnika. Prilikom izbora 1928 godine kandidovao se na listi Saveza zemljoradnika i izabran za pretsjednika opštine Romanovci, a ja sam izabran za potpedsjednika, odnosno njegovog zamjenika. Za vijećnike su izabrani; Djordjo Makić iz Romanovaca, Jovan Straživuk iz Vilusa i Ilija Babić iz Miljevića.

Prilikom zavodjenja diktature, Stojan je smjenjen, a zajedno sa njim i mi ostali i to sa svih dužnosti kao nepoželjni i naklonjeni komunistima.

Na izborima koji su održani 5.2.1935.godine opet smo se kandidovali na listi Saveza zemljoradnika, ja kao nosilac liste, a Stojan kao zamjenik i na izborima smo pobijedili. Ja sam izabran za predsjednika opštine Romanovci, a Stojan kao podpresjednik=zamjenik. Na tome položaju ostali smo sve do kapitulacije biv. Jugoslavije aprila 1941.g.

Stojan je 1935 godine odlikovan "Zlatnom medaljom za građanske zasluge" kao uzoran zemljoradnik=poljoprivrednik. Pored Stojana istom medaljom odlikovan sam i ja i još trojica seljaka sa područja sreza Bos. Gradiška

Dugo godina, Stojan je bio pretsjednik ili član Školskog odbora Osnovne škole u selu Mrčevcima i aktivno učestvovao u rješavanju svih pitanja iz rada škole. (Održavanje školske zgrade, ogrev, školski vrt i drugo). Pored Mrčevaca, ovoj školi su pripadala i sela Srpaski Vakuf i Seferovci.

Sjećam se takodje da je Stojan bio i knez=starješina sela u svome selu Seferovcima, ali se ne sjećam koje je to godine bilo, niti da li je bio knez samo jednu ili više godina. Knez= starješina sela, po pravilu biran je svake godine. Znam samo da je kao knez organizovao nasipanje seoskih puteva u svome selu, što je imalo izvjesnog uticaja i na druga sela.

Pored toga, sjećam se i jedne Poljoprivredne izložbe u Bos. Gradišci. Stojan je tada dobio Diplomu kao najbolji proizvođač bostana na sjezu Bos. Gradiška. Ne sjećam se koje je godine bila ta izložba. Znam da je na njenom otvaranju bilo vrlo svečano, da je prisustvovalo mnogo svijeta i da sam i ja na toj izložbi bio jedan od govornika. Neku recitaciju recitovala je jedna učenica, kćerka ing. Nikole Sipka (predratnog, a i posleratnog zadružnog aktiviste) (Ta njegova kćerka je supruga Nebojše Grebenara).

Rat je Stojana Vulina zatekao kod kuće u selu Seferovcima među švabama gdje mu je bila kuća.. Podizanjem narodnog ustanka on se oduševio (kao i njegov sin Radovan predratni komunist) uključio u rad i uspostavio vezu sa mnogim naprednim i uglednim ljudima iz okolanih sela (Romanovaca, Mašuića, Kobatovaca, Krneta, Laktaša i dr) i sam radio na dizanju ustanka. Već prvih dana ustanka, ako bi neko donio poštu za Radovana, a njega nije bilo kod kuće, poštu bi kuriri ostavili kod Stojana. Mićo Pejčinović predao mu je pismo kad nije našao Radovana, Mirko Vuruna iz Romanovaca i drugi.

Znam da su početkom 1942 godine Stojana oterale ustaše i strašno ga mučile, da nije ništa priznao i odao i da je po izlasku iz zatvora i dalje nastavio da aktivno radi. Koliko mi je poznato pušten je iz zatvora na intervenciju nekih švaba.

I ako slabog zdravlja i poslije rata bio je aktivan u svome selu, sve do smrti 1963. godine

Bos. Aleksandrovac 20.3.1980.g.

Miloš Todorović
Nosilac "Spomenice 1941" br.26.400

MILOŠ TODORVIĆ, penzioner
Romanovci, opš. Bos. Gradiška
Nosilac "Spomenice" 1941" br. 26400

Okružna konferencija Saveza zemljoradnika u Banja Luci

U proljeće 1926 godine održana je Okružna konferencija Saveza zemljoradnika u Banja Luci. Na konferenciju su trebali doći delegati iz svakoga sreza okruga banjalučkog po nekoliko delegata.

Pozvani su i neki aktivni članovi SZ kao prestavnici stranke iz Beograda. Mjesto sastanka određeno je u hotel "Bosni". Delegati i ostali su došli rano određenog dana na zakazano mjesto, odmah je javljeno da su radikali zauzeli prostorije u hotelu, gdje su se ranije održavale konferencije. Mislili su da će tako omesti održavanje konferencije, ali su prestavnici Okružnog vijeća iz Banja Luke uspjeli da dobiju prostorije u Hrvatskom domu, koje su bile potjesne. Dobro su nas poslužili i ljubazno primili.

Delegati i ostali prisutni napunili su cijeli dom. Od rukovodilaca iz Beograda bio je šef stranke Joco Jovanović-Pižon kako su ga zvali radikali, pa Miloš Moskovljević i doktor Vaso Čubrilović, oba profesori univerziteta iz Beograda, Čedo Kokanović narodni poslanik iz Sanskog Mosta. Od delegata i prvaka stranke ostali su mi u sjećanju doktor Branko Čubrilović, Vukašin Jelovac, Dušan Branković, Glišo Jović, Ilija Momić, Dušan Milovanović, Pane Šestić i Tode Milošević, svi sa banjalučkog sreza, te Tomo Munjiza i Dušan Ljubojević iz sreza Prijedor. Zatim; Stanko Jekić i Stojan Čurina, srez Bos. Dubica, Stevan Niković i Salih Djordžić, srez Tešanj, Djoko Vranješević srez Prnjavor, Živko Danilović srez Derвента, inženjer Bogdan Turudija, Simo Sovilj, Stanoja Tatić, Stojan Vulin, Jovan Straživuk, Niko Makić i Miloš Todorović srez Bos. Gradiška i drugi. Bilo je nekoliko Hrvata i Muslimana, zemljoradnika iz okoline Banja Luke, kao posmatrači.

Pretsjedavao je doktor Branko Čubrilović. Prvi je govorio šef stranke Joco Jovanović o političkoj situaciji, kako u zemlji tako i u inostranstvu. Miloš Moskovljević je tumačio Statut i Program stranke, Zatim je za svaki srez po jedan delegat iznio stanje stranke u njegovom srezu. U ime Bosanskogradiškog sreza govorio je Miloš Todorović, a zatim se prešlo na izbor članova Glavnog odbora SZ u Beogradu, koji će zastupati banjalučki ~~xxxx~~ okrug.

Pošto je imao najviše glasova za SZ u cijeloj državi, Banjalučki okrug trebalo je da izabere četiri člana koji su i izabrani; Dušan Branković od Krupe n/V, Tomo Munjiza iz Prijedora, Stevan Ninković iz Šanova kod Teslića i Miloš Todorović iz Romanovaca kod Bos. Gradiške.

Poslije treće tačke Dnevnog reda "Eventualije" konferencija je završena.

Miloš Todorović s.r.

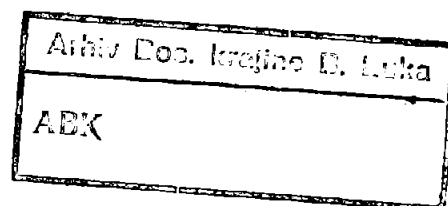
Prepis iz rukopisa, izabran iz gradje koju je sakupio Miloš Todorović iz Romanovaca, sada u Bos. Aleksandrovcu.

Prepis izvršila Brana Kalabović

Bos. Aleksandrovac 17.12.1979.godine

Brana Kalabović

BRANA KALABIĆ, rođj.VULIN, penzioner
BANJA LUKA, Franca Prešerna 14

LIJEVČE POLJE
PRED DRUGI SVJETSKI RAT, OKUPACIJI I PRVIM USTANIČKIM DANIMA
(sjećanja, zapažanja i razmišljanja)

BANJA LUKA, avgusta 1979.godine,

S A D R Ź A J

I.

=Uvodne napomene

=Lijevče polje= bosanska Vojvodina

=Stanje i prilike na selu

=Mala NJemačka usred Lijevča polja

=Djelovanje naprednih demokratskih snaga na selu

=Neki podatci o mojoj porodici i njenom uticaju u Lijevču polju

=Još neki podatci vezani za Lijevče polje.

Lijevče polje pred drugi svjetski rat, okupaciji i prvim danima ustanka.

Uvodne napomene

Rodni kraj i zavičaj oduvijek su i draga i privlačna tema za pisanje i pričanje u svakoj prilici. Ali, pisati o svome kraju je u isto vrijeme i velika obaveza: želite da kažete sve, a bojite se da ne kažete ništa ili pak da izostavite nešto važno i karakteristično za dotični kraj ili vrijeme. Takva tema je vrlo široka kao i zavičaj, a obaveza je utoliko veća što to treba da ~~nek~~ ostane generacijama koje dolaze /kako rekoše drugovi u Arhivu/ ne dajući mi pri tome ~~nikakve~~ smjernice za obradu ove obimne materije.

Pošto sam rođena "u srcu" Lijevča polja u selu Seferovci kod Nove Topole i pošto je moj otac neko vrijeme bio pretsjednik opštine Romanovci, to mi je područje i najpoznatije, pa će se i moje sjećanje uglavnom odnositi na to područje.

Nastojaću da prikažem stanje, prilike i uslove života seljaka u tim selima, pred Drugi svetski rat, njihovu borbu za život i napredak, kako sam je ja vidila i doživila.

Pošto sam živila među švabama, pokušaću da prikažem njihov život i rad, kao i njihov uticaj na domaće stanovništvo.

Pored toga želim da nešto kažem i o svojoj porodici ~~Vulin~~ Vulin, jer je njen uticaj bio vrlo veliki, ne samo u predratnim godinama, nego i u prvim danima ustanka i čitavo vrijeme NOR-a. Taj pozitivan uticaj bio je veliki, ne samo na području opštine Romanovci, nego i širem području Lijevča polja.

Lijevče polje=Bosanska Vojvodina

Lijevče polje nalazi se na lijevoj strani rijeke Vrbasa, opasano rijekama Vrbasom i Sava i obroncima Kozare, kroz koje prolazi važna saobraćajnica = cesta Bos. Gradiška Banja Luka. U predratnim godinama, najveći dio Lijevča polja pripadao je srezu Bos. Gradiška, koja se nalazi na desnoj obali rijeke Save.

Lijevče je smatrano žitnocom u Bosni i Hercegovini i često je nazivano bosanskom Vojvodinom ili bosanskim Sremom. Gleđajući sadašnje prilike i prinose, ondašnji prinosi su bili vrlo niski, Medjutim, u usporedbi sa drugim djelovima Posebno u odnosu

na pojedina podvodna i plavna područja Bosne (da se i ne govori o brdskim terenima) prinosi su bili visoki,

Seljaci su u Lijevo polju, pored žitarica, kukuruza, uljane repice, proizvodili i veće količine povrća i bostana, bavili se stočarstvom, a neki i proizvodnjom mlijeka. To bi bilo gledajući Lijevo polje u cjelini, ali, to je bila samo prividna slika Lijevo polja i njegovog bogatstva.

Ako bi izvršili raščlanjivanje navodnog obilja poljoprivrednih dobara Lijevo polja u predratnim godinama, onda bi došli do suprotnih, potpuno različitih rezultata. Naime, svu ovu proizvodnju nosila je manja grupa srednje imućnih seljaka i švaba, nastanjenih u Lijevo polju, uglavnom u Novoj Topoli i Bos. Aleksandrovcu. Veliki broj domaćih seljaka bio je siromašan o nije bio u mogućnosti da proizvede prehrambene artikle ni za svoje potrebe, niti tako ni za tržište.

U Lijevo polju pored domaćeg stanovništva, živile su i mnoge druge narodnosti, od kojih su bili najbrojniji Nijemci ili švabe kako smo ih zvali, potom Poljaci, Ukrajinci, Česi, Talijani i drugi.

Stanje i prilike na selu

Stanje na selu u predratnim godinama bilo je vrlo teško, bez obzira što je u pitanju Lijevo polje, koje se kao što je napred rečeno, ubrajalo među bogatija područja u Bosni. Seljački proizvođači bili su vrlo jeftini, a prinosi niski. Industrijska roba bila je skupa, porezi visoki, a većina seljaka prezaduženi. Tako su siromašniji seljaci sve više i više propadali i postajali još siromašniji, što je povećavalo broj nađničara.

Bilo je slučajeva da je za dugove prodavana zemlja pojedinih seljaka. Sjećam se da su seljaci poslije ovakvih prodaja bili ogorčeni, doživljavali su to kao svoju vlastitu tragediju, kao da je svakog od njih prodana zemlja. Sjećam se jednog razgovora seljaka iz mog sela sa mojim ocem Stojanom o prodaji zemlje nekih seljaka iz Laminaca u blizini Bos. Gradiške. Govorili su: "ako ovako potraje i ako se zemlja bude ovako prodavala "muntala" kako su oni govorili za dugove koji su u kamatama nekoliko puta otplaćeni, onda će Šurkić za par godina zaposjesti pola Gradiškog sreza". Zemlju je na javnoj prodaji u bescenje kupio advokat Šurkić iz Bos. Gradiške.

Imućniji, srednji seljaci, koji su imali veće površine obradive zemlje i više grla stoke, nekako su vezivali kraj sa krajem. Međutim, veći broj seljaka bio je siromašan, sa malim posjedi-

ma i bez radne stoke. Njihova obrada zemlje zavisila je od imućnijih seljaka, koji su imali stočnu zapregu=konje=. Oni su siromačnim seljacima obrađivali zemlju pošto bi sve svoje površine obradili i zasijali. Za protuuslugu siromašni seljaci su pomagali imućnijim u obradi njihovih usjeva u okopavanju kukuruza, kosidbi i vršidbi.

Ti mali posjedi, vrlo često, ~~zapravo~~ u sušnim godinama, nisu mogli da prehrane svoju porodicu, a o nekoj proizvodnji za potrebe tržišta nije bilo ni govora. Siromašni seljaci morali su da nadniče kod imućnijih, domaćih seljaka, a najviše kod švaba u sezoni poljoprivrednih radova. Pored toga, jedan broj siromašnih mladića zapošljavao se kod švaba kao sluge= kočijaši i obavljali su sve teže i grublje poslove u polju i štali.

Pošto siromašni seljaci nisu imali skoro nikakve proizvodnje za tržište, nisu ni mogli nabavljati potrebnu, inače skupu industrijsku robu za svoje domaćinstvo. Da bi se nedostatak industrijske robe koliko toliko nadoknadio u domaćinstvu, seljaci su bili upućeni na domaću= kućnu industriju, što su uglavnom radile žene.

Zasijavala se i prerađivala konoplja i lan i izrađivani su razni predmeti: od konoplje grublji, a od lana ljepši i mekši. To su bili pokrivači za konje, često sa dodatkom malo vune, a i pokrivači i pokrivači u domaćinstvu, slamnjače (od konoplje) i vreće, ponjave i krpere. Od lana su tkali peškiri i preden tanki konac koji je kasnije bijeljen (ostavljen preko noći u surutki) i upotrebljavan u razne svrhe: za šivanje, krpljenje, ali i za izradu vrlo lijepih heklanih predmeta.

Prerada konoplje i lana bila je primitivna i vrlo teška, što su žene vrlo često radile mobom=uzajamno. Rad na obradi konoplje i lana ne samo da je bio naporan i spor, nego je posao u tako primitivnoj obradi trebalo obaviti u ljetnim, sunčanim danima. Taj posao imao je više svojih faza rada i sve su tražile obradu u toplim danima. To su čupanje, kiseljenje, pranje, sušenje, nabijanje, trlićanje i grebenanje, što je završna faza prije predenja. Predenje se uglavnom obavljalo zimi kada nije bilo drugih poslova.

Konoplja i lan su se čupali ručno, struk po struk, da se nebi pomješao korov kojega je kasnije bilo vrlo teško odstraniti i ostavljeno da malo provene. Potom je voženo na kiseljenje u neki potok ili pored Vrbasa u "Starači", uglavnom tamo gdje je voda bila topla. Poslije 15=20 dana ili više zavisno od toplote vode i vremenskih prilika konoplja, odnosno lan vadio bi se iz vode oprao i ostavljati na travu da se suše. Svaku večer to se skupljalo i sklanjalo pod krov da se u toku noći nebi orosilo. jer je tada dobijalu ružnu, tamnu boju i nije se kasnije moglo ubjeliti. Dobro suvo i jako zagrijano na suncu, predivo

se nabijalo na stupi i otresalo od pozdera i prašine kojega je bilo u izobilju, trličalo na trlici i potom grebenalo na grebenima, klasiralo ~~se~~, rastavljalo na vlas i kučine tj. na duge vlasi i kraće koje su se upotrebljavale za grublju izradu. Predenje predje najviše se obavljalo u zimskim večerima na sjelu, a potom tkalo. Tkalo se najviše u ranim proljetnim danima, kada su odrasli bili na nekim poslovima i kada su se djeca više zadržavala vani, jer je stan za tkanje zauzimao mnogo prostora u inače tjesnoj kući.

Koliko ja pamtim u Lijevču se nisu izrađivali odjevni predmeti od konoplje i lana. Međutim, na području Prnjavora Ukrajinci su izrađivali muške košulje i hlače (što smo mi u Lijevču zvali "galcijan nske hlače") i ženske košulje od konoplje i lana. Isto tako u blizini ~~Lak~~ Laktaša (Bakinci, Mahovljani) takodjer su Ukrajinci sebi izrađivali odjeću od lana i konoplje.

Neka domaćinstva zasijavali su i manje količine šećerne repe, od čega se pravio pekmez= sirup, koji je dobrim djelom zamjenjivao šećer u domaćinstvu. Neki seljaci su od šećerne repe proizvodili rakiju, jer se u mnogim selima Lijevča polja slabo gajila šljiva.. Bilo je pokušaja zasijavanja šećerne trske za izradu pekmeza=sirupa. Za domaće potrebe zasijavane se i sirak i izrađivanje je potreban broj metal

Jedan broj seljaka iz Lijevča polja, koji su bili bliže glavnim putevima i imali mogućnosti da lakše i češće odlaze u Banja Luku i Bosansku Gradišku, proizvodio je povrće i bostan (Laktaši su bili poznati proizvođači dinja). Sjećam se da su rane mahune iz moga sela Seferovaca odvozili seljaci po rasporedu, smjeni, pošto ranog povrća ni jedan proizvođač nema toliko da bi se isplatilo da samo svoje vozi. U Banja Luku se obično kretalo (kolima=konjskom zapregom) oko ponoći. Udaljenost od Seferovaca do Banja Luke je oko 35 km. i ujutro rano dovezeno povrće se prodavalo piljaru i seljak bi se odmah vraćao kući i odmah bi se dogovorili ko sledeću noć ide u Banja Luku.

Manji broj domaćih seljaka prodavao je mlijeko Trapistima i na taj način obezbjeđivali jedan dio prihoda. To su bili seljaci koji su živili bliže Nove Topole i Bos. Aleksandrovcu, gdje su bili Trapisti koji su preradjivali mlijeko. Prevoz mlijeka takodje se vršio na smjenu, po određenom redu da nebi svaki vozio svoje mlijeko i gubio vrijeme.

Tržne viškove žita, kukuruza, graha, olajne repice, sjemenki bundeva, otkupljivali su seoski trgovci, kao i trgovci žita u gradu.

Seoski trgovci su još otkupljivali živad i jaja. Jedan dio viškova prodavan je i na pijacama u Banja Luci i Bos. Gradišci, gdje su ~~do-~~
~~lazili~~ seljaci iz brdskih krajeva i kupovali uglavnom kukuruz i zob. Tovljenu telad i svinje otkupljivali su trgovci stokom i mesari. Do-
lazili su u selo ili su seljaci odvozili u Novu Topolu ili Bos. Gra-
dišku, a rjeđe u Banja Luku.

Povrće je prodavano piljarima u Banja Luci i Bos. Gradiški, a bostan piljarima i na crkvenim zborovima. Moj otac Stojan Vulin bio je veliki proizvođač bostana i sve količine je vozio u Bos. Gradišku, piljaru Milanu Stefanoviću. Bostan je bio vrlo krupan i kvalitetan, dovezao bi ga piljaru istovario i onda bi mu zajednički utvrdili cijenu. Takva trgovina, saradnja održavala se godinama..

Neki seljaci, koji su imali dobre konje, preko zime su se bavili i kiridžijskim poslom, prevozili su žito iz Nove Topole od tamošnjih trgovaca ili Trapista u Banja Luku u mlin Trapisti u Delibašinom selu kod Banja Luke. Trapisti su u tome mlinu vršili preradu žitarica i izradu tjestenina.

Prema tome, srednji seljaci koji su imali radnu stoku /konje/, gajili više grla stoke i svinja, živadi, sijali povrće i ponekad kirijali ili isporučivali mlijeko Trapistima, uz mnogo odricanja i ulaganja vlastitog, a često i tuđeg rada, mogli su nekad ko da izlaze na kraj. Ovo sve pod uslovom da nisu bili zaduženi, jer ako su imali dugova nisu mogli da izmiruju svoje obaveze i počeli bi polako ali sigurno da propadaju.

Siromašni seljaci koji nisu imali radne stoke, obradjevali su zemlju vrlo slabo. Stajsko djubre što su imali prodavali su švabama, jer nisu imali na čemu da ga izvezu na njivu. Tako su im prinosi iz godine u godinu bili slabiji i upadali su u sve veću bijedu. Dešavalo se da pojedine parcele i ne zasiju. Nisu imali od čega da plate porez, tako da im je stoka koja bi se zatekla plijenita i prodavana u bescenje za naplatu poreza. Pojedini siromašni seljaci ostajali su i bez krave i sva imovina bi se svela na nekoliko kokoša, a osnovni prihod nadničenje.

Mala Njemačka usred Lijeve polje

Moje selo Seferovci gdje sam rođena 1916 godine nalazi se na lijevoj strani ceste Bos. Gradiška-Banja Luka i samo svojim malim dijelom vezano je uz cestu, između Nove Topole i Bos. Aleksandrovca. Ta dva sela naseljavali su Nijemci, švabe kako smo ih zvali, sve do septembra 1944 godine, kada su partizanske jedinice napale na Lijeve polje, pa su švabe pobjegle ispred partizana u

Austriju i Njemačku.

Navedena sela, naseljena su Nijemcima dolaskom Austrougarske u Bosnu, jer je to bila plodna i šumovita ravnica, koja je mogla da pruži pristojne uslove za život. Pored toga, ta ravnica imala je i važan geografski položaj, jer je cesta Bos. Gradiška-Banja Luka imala veliki strateški značaj za okupatora. Kao najsigurnija zaštita toga strateškog položaja, bilo je naseljavanje svojih sunarodnika u čvrstu i organizovanu koloniju.

Između sela Nova Topola (koja se za vrijeme Austrougarske zvala Vindhorst) i Bosanskog Aleksandrovcu (koji se zvao Adolfsstal) na prostoru od 2,5-3 km. nije bilo naseljenih švaba. Taj nenaseljeni teren teritorijalno je pripadao na desnoj strani ceste Vilusima i Romanovcima, a na lijevoj Seferovcima i manji dio prema Bos. Aleksandrovcu selu Romanovci. Na tom prostoru zemlja je bila znatno lošija nego što je bila zemlja u ova dva švapska sela, Novoj Topoli i B. Aleksandrovcu. Odmah do Šibića Hana bila je imovina dvojice begova iz Banje Luke: na lijevoj Bahtijarevića, a na desnoj Ibrahimbegovića, onda sa obe strane ceste zemlja Vulina, manje površine, od čega je jedan dio na desnoj strani ceste bio pod šumom, a potom na desnoj strani bila je imovina Vezulića koji je smatran grofom, jer je imao preko 1000 (hiljadu) dunuma zemlje (dunum 1000 m²) i veliko gospodarstvo.

Tek kasnije, kada su kmetska selišta pripala seljacima, a preostalu zemlju begovi isprodali, a i Vezulić isprodao svoju imovinu, na ovaj slobodni prostor naselilo se nekoliko švaba i domaćih seljaka, a na Vezulića imovinu jedan doseljenik iz Crne Gore. Kako su moji Vulin i već imali zemlju pored ceste i njih tri brata živili u zadružnoj razdjelili su se, dvojica braće doselila su se među švabe 1928 godine i to moj otac Stojan Vulin i stric Djordjo. Tako sam ja od tada živila među švabama, družila se sa njima, pa prema tome, dosta dobro ih poznavala, njihov rad, navike i običaje.

Dok su sela Nova Topola i Bos. Aleksandrovac naseljavali Nijemci, neka okolna sela u Lijevču polju i Potkozarju (Mahovljani, Baskinci, Cerovljani, Berek, Trošeljci, Petrovo selo) naseljavale su i druge nacionalnosti: Poljaci, Ukrajinci, Česi, Talijani. Uticaj ovih nacionalnih manjina, a naročito Nijemaca, na domaće stanovništvo okolnih sela, bio je veliki u odnosu na poljoprivredu i život sela u cjelini. Taj utjecaj ogledao se: u izgradnji kuća, gospodarskih zgrada, obradi zemlje, uzgoju rasnije stoke i živadi, gajenju povrća i obradi bašta i drugo.

Nijemci su bili imućni seljaci, a neki i vrlo bogati, obrađivali su zemlju na savremeni način, u sjetvi, žetvi i uopšte u obradi koristili su mehanizaciju. Neki, oni najimućniji imali su traktore i neke priključne mašine za obradu zemlje, a veći broj je imao mašine vršalice.

Pored ratarstva švabe su se bavili i stočarstvom: gajenje i tovljenje svinja i teladi i gajenje rasnih mliječnih krava. Isporučivali su tržištu veliki broj tovljenih svinja i teladi. A, velike količine mlijeka isporučivali su Trapistima u Novoj Topoli i Bos. Aleksandrovcu, gdje se izrađivao čuveni sir "Trapist". U domaćinstvu su imali od 3 do 20 i više rasnih krava, simentalke ili montafonke, zavisno od imovne moći pojedinog švabe.

Švabe su se bavile i dopunskim radom u vidu obavljanja raznih zanatskih usluga. Te usluge su se uglavnom obavljale u vansezonskim mjesecima, jer je poljoprivreda bila osnovna djelatnost i sve je tome bilo podređeno. Istina, bio je jedan mali broj trgovaca i zanatlija, kojima je to bilo osnovno zanimanje.

Pojedina švapska domaćinstva bile su velike ekonomije. Neki su imali po jednu ili više vršaćih mašina i sa tim mašinama vršili su uslugu vršidbe po selima. Za izvršeni rad uzimali su ujam u žitu, prema ovršenoj količini. Nisam sigurna da li je to bilo od 6 do 8, ili pak od 8 do 10% od ovršenog žita.

Veći broj djevojaka švabica odlazio je "na službu" u Banja Luku i druga veća mjesta, na godinu, dvije i zarada od te službe uglavnom je ostavljana za zasnivanje vlastitog domaćinstva. Te švabice su radile kao kućne pomoćnice kod bogatih porodica i nisu išle "u službu" iz nekih posebnih materijalnih potreba i teškoća, jer ih je bilo i iz vrlo imućnih porodica. Njihovi roditelji su u većini slučajeva, umjesto njih koje su "na službi" uzimali drugu radnu snagu za ispomoć u domaćim i poljskim poslovima. Djevojke su išle da nešto nauče u boljim kućama, a što će im koristiti u njihovom domaćinstvu, naročito kada zasnuju svoju porodicu. Pored toga, Švabe su imale svoje ustaljeno pravilo: da čovjek najviše cijeni svoju kuću kada upozna šta je tuđa kuća.

Švapske porodice bile su vrlo brojne sa puno djece, od petoro do devetoro, a neke su imale čak i po trinaestoro djece. Mali, neznan broj porodica bilo je sa manje od petoro djece. Zenili su se i udavali u zrelijim godinama (što nije bio slučaj kod domaćeg stanovništva) muškarci preko 32, a djevojke preko 26 godina. Sjećam se kada se jedna Švabica iz Nove Topole (Benklage Marija) udala u 22 godini da se o tome priča.

godini da se o tome pričalo kao o neobičnom događaju, a njene dvije starije još neudate sestre žalile se meni kako se njihov "Marihen mlađ udao".

Sva švapska djeca pohađala su osnovnu šestorazrednu školu kod časnih sestara. Te škole su radile po programu naših ~~školskih~~ škola, a imale su i poseban program na njemačkom jeziku. Većina djece po završenoj školi išla je na neki zanat i po završenom zanatu vraćala se roditeljima i taj svoj zanat koristili bi u vansezonskim mjesecima u obavljanju raznih usluga. U koliko bi se negdje i zapošljavali, dolazili bi kući za vrijeme velikih poljoprivrednih poslova na ispomoć u sjetvi, žetvi i vršidbi. Rijedak je bio švabo koji se bavio poljoprivredom i kojemu je poljoprivreda bila osnovno zanimanje, da nije imao neki zanat, odnosno da pored poljoprivrednih poslova nije znao da još nešto radi. Tako je u njihovim domaćinstvima bilo krojača, slikara, stolara, mehaničara, bravara, mašinbravara, mesara i drugih. Neki su izradjivali drvenu obuću=klompe i šlape (papuča sa drvenim djonom i kožnim licem).

Švapske kuće bile su sa malim izuzetkom uz cestu Bos. Građiška = Banja Luka, sa puna cvijeća na prozorima, sa prostranim dvorištima sa puno cvijeća i ukrasnog drveća. Uz kuće su bili lijepi cvjetnjaci i međjusobno su se takmičili ko će imati ljepše cvijeće na prozorima ili ljepši cvijetnjak. Imali su lijepe ekonomije, a pojedini i vrlo velike (Klune i Folkmer u B. Aleksandrovcu, Janzel i još mnogi čijih se imena ne sjećam u N. Topoli) sa svim što pripada većoj ekonomiji: dosta zemlje, jednu ili više konjskih zaprega, puno krava, svinja, živadi, poljoprivrednih mašina i alata. Gradili su velike, prostrane kuće sa dosta odelenja (jer su i porodice bile brojne) velike štale i šupe, što je međjusobno bilo povezano radi lakšeg i bržeg obavljanja poslova. Imovina se nije djelila. Na imanju je obično ostajao najstariji sin, ostali su se poslije ženidbe odvajali od roditelja i gradili sebi kuću obično na kupljenoj zemlji.

Na obradu polja išli su kolima ili biciklima. Na njivu su dolazili rano i na njivi bi doručkovali. U podne bi išli kući na ručak bez obzira koliko je bilo daleko i vraćali se kada ljeti malo zahlađi. U radu su imali uvijek isti tempo rada, bez obzira o kakvim se poslovima radilo, što kod domaćeg stanovništva nije bio slučaj. Na njivu su nosili i pili bijelu kafu umjesto vode, a nosili su je u velikim mljekarskim kantama.

Švabe su imale svoje kreditno poljoprivredne zadruge, od kojih su dobijali povoljne kredite, kvalitetno sjeme za poljoprivredne kulture, ishranu za stoku i slično. Pored toga, svi koji su isporučivali mlijeko Trapistima, mogli su od njih dobiti kratkoročne kredite za ishranu stoke, odnosno mogli su dobiti mekinje i brašno za stoku koje je proizvodio trapiski mlin u Delibašinom selu.

Treba napomenuti da su švabe mnogo polagale na odjevanje i kupovali su kvalitetnu odjeću i obuću, kako za odrasle tako i za djecu. Pošto je bilo mnogo djece u porodici, pa su mlađji preuzimali odjeću starijih to je bilo ekonomičnije nego za djecu kupovate loše i jevtine stvari. U svemu su gledali ekonomsku stranu, od najsitnijih pa do najkrupnijih potrepština u domaćinstvu. Vrijeme su racionalno koristili i za rad i za odmor.

Švabe su bile dobre komšije i ako bi se neko našao u nevolji bili su spremni da pomognu. Sjećam se komšije Blaja. Kada je majka trebala da rodi (u proljeće 1931.) otac je iza ponoći probudio komšiju i on je svojim kolima otišao ~~u~~ po doktora (oko 7 km). Naša porodica kao i mnoge druge živila je u slozi sa komšijama švabama, a sa nekima smo se o vjerskim praznicima i posjećivali. Medjusobno su se posudjivale neke alatke, koje je trebalo na vrijeme vratiti. Cjenili su tačnost i bili su vrijedni i disciplinovani radnici. Kod jednoga trgovca Josipa Kremera snabdjevali smo se ~~u~~ industrijskom robom i ako je preko puta bila velika trgovina Vase Popovića. Medjutim, ovaj švabo trgovac bio je vrlo pošten i tačan i roditelji su mogli u trgovinu poslati i djecu bez straha da će biti prevarena, što kod Popovića nije bio slučaj.

Posmatrano sa ekonomskog i kulturno prosvjetnog stanovišta, Švabe su bile potpuno organizovane u svakom pogledu i imali su u svojim selima sve ono što im je bilo neophodno za život i rad. To su: osnovne škole, bioskopi, poljoprivredne zadruge, trgovine, zanatske radnje, mlinovi, pa i crkve, kao i manju industriju (prerada mlijeka, proizvodnja sira, prerada žitarica, ljevaonica.).

Postojale su osnovne šestorazredne škole i to: dvije u Novoj Topoli i jedna u Bos. Aleksandrovcu uz samostan časnih sestara. U tim školama učiteljice su bile časne sestre.

Isto tako, u oba sela postojao je i bioskop: u Novoj Topoli vlasnik Friš, a u Bos. Aleksandrovcu vlasnik Bekman, gdje su davane bioskopske prestave. Pored bioskopa bilo je i nekoliko velikih sala

gdje su održavane igranke, a vrlo često su priteđjivane i zabave, naročito u zimskim mjesecima. Govorilo se da Švabe imaju ~~svoje~~ i svoje društvo za kulturu i zabavu "Kulturbund", ali o tome društvu nismo ništa odredjenije znali. Stariji su često govorili da to neće na dobro izaći i za ta dva sela govorili da je to prava Njemačka u malom.

Sjećam se da je u Novoj Topoli bilo dosta trgovačkih radnji (Štemen, Kremer, Friš, Lamers i mnoge druge) više kovačkih, stolarskih i obućarskih radnji, krojačkih i drugih (Obućarska radnja Štemen, zidarsko=stolarska Golembiovski) i mnoge druge čijih se imena više ne sjećam. Čak sam zaboravila i ima kovača čiji je ~~moje~~ otac bio stalna mušterija.

Trapisti u Novoj Topoli i Bos. Aleksandrovcu proizvodili su velike količine čuvenog sira "Trapist", preuzimali su sve količine proizvedenog mlijeka od seljaka, a i sami su imali svoje farme sa velikim brojem krava. (Svi objekti Trapista su porušeni poslije povlačenja švaba, odnosno njihovog odlaska u septembru mjesecu 1944.g. Objekte su porušili okolni seljaci, odvezli materijal, a samo je u Novoj Topoli ostala velika štala, koja i sada za iste svrhe koristi Poljoprivredni kombinat).

Pored toga, bili su i veliki mlinovi za preradu žitarica, pšenice i raži (Gerges, Lamers i još neki u Donjoj Topoli zaboravila sam ime) koji su izradjivali više tipova brašna.

Jedan od Lamersa imao je svoju mašinsku radionicu za opremu poljoprivrednih mašina i alata i uz radionicu i manju ljevaonicu. U ovoj radionici, formirana je odmah nakon oslobođenja 1945 godine, Mašinsko traktorska stanica Nova Topola.

Na imovini Jenzela u Novoj Topoli formirano je nakon oslobođenja 1945.g. Državno poljoprivredno dobro "Mladen Stojanović" Nova Topola, koje je kasnije preraslo u Poljoprivredno industrijski kombinat.

Švabe su bile vrlo religiozne i išli su svake nedjelje u crkvu, nekad i prije i poslije podne. U crkvu su išli pješke i ako je nekima bilo daleko i preko tri kilometra, bez obzira što su svi imali dobre konje i fijakere "federvagen". I ako je jutarnja misa "morgengebet" bila rano u 6 sati, redovno su išli na misu i ljeti i zimi. Zimi bi često ujutro gazili, prtili snijeg koji je u toku noći napadao i iz crkve bi se vraćali kući kada smo mi tek ustajali.

Većina Švaba u Novoj Topoli i Bos. Aleksandrovcu bili su katolici, a samo manji broj bilo je protestanata. Katoličke crkve bile su, a i sada su u Novoj Topoli (zato što je okrećena u crveno narod je zove crvena crkva) i u Bos. Aleksandrovcu. Uz ove crkve bili su samostani časnih sestara i osnovne škole, dok je u Novoj Topoli bila još jedna škola i samostan bez crkve, tako da je Nova Topola imala jednu crkvu, ali dvije škole uz cestu u razdaljini od 4 do 5 km.

U Bos. Aleksandrovcu bila je i protestanska crkva uz cestu, na suprotnoj strani od katoličke crkve i samostana časnih sestara. Ova crkva je nešto u ratu, a nešto odmah u prvim posleratnim danima 1945 godine srušena.

Utjecaj Švaba na domaće stanovništvo okolnih sela bio je u svakom slučaju vrlo jak, a naročito o potrebi školovanja djece i organizovanja u zadruge. Švabe su mnogima služile za ugled u savremenoj obradi zemlje i vođenju domaćinstva, gradnji kuća, uređenju dvorišta. A sve to skupa doprinosilo je budjenju seljaka u želji za napretkom, što je u dobroj mjeri olakšavalo rad i utjecaj naprednih demokratskih snaga na selu, čiji se rad osjećao u predratnim godinama i prvih dana ustanka.

Djelovanje naprednih demokratskih snaga na selu

Sjećam se perioda nekoliko godina pred Drugi svjetski rat. Moj otac Stojan Vulin i većina seljaka pripadali su Zemljoradničkoj stranki. Često se govorilo o seljačkim dugovima i o velikim protestnim zborovima seljaka u Srbiji. Govorilo se o teškim uslovima života i da se ovako više ne može, da se nešto mora mijenjati. Sa simpatijama su se spominjali komunisti. Istina, bilo je pojedinih sela ili zaselaka, gdje je režimska stranka imala jači uticaj, tako da se moralo paziti od pojedinih doušnika vladajuće stranke.

Negdje u toku 1938,39 godine jače se širi demokratski i omladinski pokret. Osnivaju se u mnogim selima Ogranci Seljačkog kola, knjižnice i čitaonice. Ponegdje se osnivaju (ili su već postojale) Mjesne kreditne zadruge za jevtinije snabdjevanje seljaka. U Kosjerovu ruk. Karapetrović M^lloš. u Mrčevcima Petković, u Rogoljima Hrvaćanin Milovan student prava i drugi.)

Nosioci ovog rada na budjenju seljaka i napretka sela su studenti i srednjoškolci, kao i pojedini radnici obuhvaćeni

naprednim radničkim pokretom. Svi su oni održavali čvrstu vezu sa selima i vršili uticaj na seljake na različite načine, zavisno od uslova i sredine u kojoj su djelovali: od pojedinačnih razgovora i sijela, do priredbi i zabava. Za rad među seljacima bila su kao pogodna forma čitaonice i sjela "Seljačkog kola", koja su organizovane po selima. Na ovim sjelima i priredbama čestu su nastupala kulturno umjetnička radnička ili djačka društva, odnosno pojedine grupe tih društava iz Banja Luke, predvođeni članovima KPJ ili SKOJ-a.

Ta napredna omladina koja je ponikla iz tih sela, uživala je kod seljaka veliko povjerenje, seljaci su ih cijenili i prihvatili kao svoje prijatelje. Oni su sa seljacima pored političkih tema, raspravljali o svemu što interesuje seljake: o unapređenju poljoprivrede, načinu obrade zemlje, odabiranju sjemena za sjetvu, gajenju rasnije stoke, zasijavanju i obradi povrća i drugo. Preporučivali su seljacima da preko zime čitaju knjige o poljoprivredi: o stočarstvu, živinarstvu, gajenju povrća i drugo.

Treba napomenuti, da je na području Lijevoča polja i Potkozarja, nepismenost bila daleko manja nego u drugim krajevima Bosne i da je knjiga nalazila pogodno tlo u tim selima, naročito nekoliko godina pred Drugi svjetski rat. Po svim selima bilo je pretplatnika "Seljačkog bukvara", a preko zime pojedini seljaci pretplaćivali su se i na "Politiku". Pored toga, pojedini seljaci u nekim selima primali su "Razvitak" i nabavljali poneku knjigu iz oblasti poljoprivrede. Međutim, broj pretplatnika pojedinih listova ne može da bude mjerilo broju čitalaca i obavještenosti u selu. Ovi listovi, kao i knjige kružili su po selu, išli iz ruke u ruku, čitani su pojedinačno, a najčešće grupno, zimi na seoskim sjelima.

Po selima su počeli da kruže i partijski letci, a vrlo često čitana je i zabranjena literatura, knjige koje su u selo donosili pojedini djaci i studenti. Sva demokratska aktivnost u gradovima odražavala se i na selu, imala je svoga odraza i na seosko stanovništvo. Tako je prema sjećanju Jelike Kecman iz Karajzovaca opš. Bos. Gradiška) u nekim selima Lijevoča polja sakupljana i "crvena pomoć". Ona se sjeća da je 1938 ili 1939 godine došao u Karajzovce kod Trivuna Šušnjara obučara, neki čovjek iz Siska radi sakupljanja "Crvene pomoći". Taj čovjek iz Siska bio je također obučar,

zvaao se Anto, ali mu nezna prezime. Jeliki je ovo poznato pošto su njena dva brata Mirko i Vid Vujišić (oba poginula u Kozarskoj ofanzi=vi juna 1942.), davali pomoć.

Kako se na selu pošeao sojećati jači uticaj napredne omladine, odnosno Komunističke partije, to su i druge partije nastojale na raz=ne načine da što čvršće privuku seljake u svoje redove. Davana su raz=na obećanja seljacima: o izgradnji škola, puteva, smanjenje poreza i slično. Ponekad bi organizirali političke zborove, a pojedine stranke često su nastojale da za to iskoriste redovne crkvene zborove. Na od=rese pojedinih uglednijih seljaka upućivani su razni propagandni ma=terijali i slično.

I vladajuća stranka JRŽ=a nastojala je da na odredjeni na=čin učvrsti svoj položaj. Žandari su sve češće patrolirali po selima, a na crkvenim zborovima pojavljivali su se i agenti. Sve češće se čulo o pretresu pojedinih seoskih kuća, komunistički orijentisanih porodi=ca, odnosno porodica iz kojih je neko bio zaposlen i sindikalno or=ganizovan i kao takav bio je opasan po režim.

Radi zastrašivanja seljaka, žandari su ~~ponekad~~ hapsili poje=dine uglednije seljake, protivnike vladajuće stranke, zadržavali ih dan dva u zatvoru i potom puštali kući. Čim bi u nekom gradu izbio ~~štrajk~~ štrajk ili bilo kakav ispad, što nije išlo u prilog režimu, žandari bi stavljali pod prismotru porodice iz kojih je neko bio na strani zaposlen. Pretresali su kuće ili bi uhapsili po nekog člana iz te po=rodice.

Meni je još kao djetetu ostao jedan događaj (koji se znatno ranije desio) u sjećanju. Mog oca Stojana otjerali su žandari u zatvor i uskoro iza toga veliki broj seljaka otišao je u žandarmerijsku sta=nicu u Novu Topolu da vidi zašta je Stojan Vulin uhapšen. Otac se ka=sno noću vratio, noseći deku preko ramena. To se meni tada, kao djetetu duboko urezalo u sjećanje i ta slika mi je i sada svježā. Žandari su oca pustili jer su se bojali ~~pobune~~ pobune seljaka, jer je otac bio vrlo ug=ledan seljak i važio je ^{za}vrlo pravična i poštena čovjeka. Vjerovtno je to bilo poslije zavodjenja šestojanuarske diktature 1929. godine.

U susjedno selo Karajzovce Donje ponekad bi iz Beograda dola=zio Ilija Dardić poznati komunista. Ilija je tu rođen i tu su mu živi=la tri brata sa brojnim porodicama. I ako je Ilija bio pod stalnom prismotrom žandara, on je vršio veliki uticaj na seljake Karajzovaca i okolnih sela. Radi toga je vrlo često vršān pretres kuće Glige Dardi=

ća i Djurdja Kecmana. Koliki je uticaj Ilije Dardića i koliko su seljaci imali povjerenja u njega, rječit je dokaz što su seljaci iz njegovog sela pred državne izbore išli u Beograd, da se sa Ilijom dogovore za koga će glasati. I u Seferovce je ponekad dolazio Milovan Djurdjević, obučar, komunista, koji je rođen u Seferovcima, a radio je u Banja Luci u obučarskoj radnji "Šandor", ali nešto odredjenije o njegovom uticaju neznam zasigurno.

Vladajuća JRZ češće je zakazivala zborove po selima, koji su ponekad bili pravi politički okršaj, o čemu se po selima dugo prepričavalo. Komunisti, ali pripadnici drugih stranaka, Samos. demok. i Zemljor. stranke, nastojali su da zborove ometu. Dešavalo se da se zborovi rasture ili da samo djelimično uspiju. Dovoljno je bilo da se pripremi nekoliko prisutnih prije početka zbora i da samo dovikne "dosta laži", "dosta obećanja" i slično i da se masa odmah uskomeša.

Sjećam se jednog neuspjelog zbora Ljotićevaca u kojemu sam i ja bila jedan od ometača zbora. U ljeto, 1938 ili 1939 godine, moj brat Radovan Vulin (predratni komunista) rekao mi je da odem na zbor u Jablan, koji je bio redovni vjerski zbor, i da na bilo koji način nastojim da se omete održavanje političkog zbora, koji koriste taj skup za svoj zbor. Vjerujem da je bilo više posjetilaca kojim su došli sa ciljem da ometaju zbor. Rezultat je bio: zbor nije održan. Naime, čim bi se počeli okupljati stariji ljudi koje su pozivali na zbor, mi mladež dizali smo paklenu buku i protestirali da je to zbor za zabavu, a ne politički i slično.

Pod uticajem naprednih demokratskih snaga, organizovane su Mjesne kreditno nabavne zadruge, radi okupljanja seljaka, dobijanja povoljnijih kredita, po povoljnijim uslovima nego što su davali pojedini trgovci = zelenaši, kao i za jeftiniju nabavku industrijske robe. Sjećam se da su takve zadruge postojale u selu Kosjerovu, Mrčevci i Rogolji. Bilo ih je u još nekim selima, ali se ne sjećam kojim. Nije mi poznato koliko su one uspjele u odredjenoj namjeni, ali mislim da bi rad zadruga trebalo posebno obraditi.

Po selima su organizovani ogranci "Seljačkog kola", a u okviru tih ogranka po selima su otvarane čitaonice. U nedostatku odgovarajućih prostorija, ove čitaonice su radile po seoskim kućama. Seljaci su se okupljali po tim kućama u zimskim večerima, a neko bi od omladine čitao. Veće pripovjetke ili romani čitani su

u nastavcima i završavali se u toku nekoliko večeri. Počinjalo se sa lakšom literaturom, a kasnije, sa težom, da bi se često čitala i zabranjena literatura.

Sa ograncima "Seljačkog kola" najčešće su rukovođili studenti ili srednjoškolci, sprovodili liniju KPJ, primjenjujući različite forme rada. Organizovane su igranke, posjeća, predavanja i priredbe. Na tim priredbama najviše su nastupali djaci Učiteljske škole iz Banja Luke, te djaci Gimnazije i Poljoprivredne škole, ili pojedinačne grupe Radničkih društava iz Banje Luke. Djaci bi najčešće dolazili biciklima, a mještani bi pripremili večeru i prenoćište.

Ogranci "Seljačkog kola" najviše su organizovani u toku 1939 i 1940 godine. Prema sjećanju Predraga Novkovića on je učestvovao u formiranju ogranka u Seferovcima 1940 godine.

Prema Dnevniku pokojnog brata Radovana Vulina (Dnevnik u Muzeju SR) jedna priredba održana je u Kukuljama 2.12.1940 godine. Na priredbi ~~sa~~ recitovane i Radovanove pjesme. Sjećam se da se o jednoj pjesmi poslije te priredbe dugo pričalo. Pjesma je bila "O ruke naroda radnog", sjećam se da je bila dosta duga i znam da se završavala: "O, ruke naroda radnog, o, ruke naroda gladnog, poslije borbe duge, prestanite jednom raditi za druge= radite za sebe". Takve ili slične priredbe održavane su i u drugim selima.

Pored toga, studenti i djaci, donosili su i poneki letak, kada su dolazili na ferije ili povremene posjete porodici. Letci su uglavnom pojedinačno čitani, davani su sigurnim i povjerljivim ljudima, strogo čuvajući od pojedinih režimskih pristalica. Neke od tih letaka, brat Radovan je povjeravao i meni na čuvanje, koje sam vješto skrivala, najčešće ispod sudja u kuhinji. To bi obično trajalo par dana, dok ih nebi odnio dalje. Najčešće ih je ~~odnosio~~ do Milovana Hrvaćanina u Rogolje ili A. Kovačevića u Muslimanske Dubrave (kod Bos. Gradiške). Kod Radovana su često uvraćali Adem Kovačević, Djuro Stojanović, Dragoljub Vidović, Vlado Milanović, a kasnije i Mićo Radonjić, Mirko Jangić, Dule Vidović i drugi. Za vrijeme školskih ferija dolazilo je mnogo djaka učiteljske škole i gimnazije i sa Radovanom su odlazili u sela u obilazak svojih školskih drugova.

Isti slučaj je bio i sa zabranjenim knjigama. Radovan je preko ferija donosio mnogo knjiga i najčešće je sam vršio zamjenu

tih knjiga. Kružio je biciklom po selima, odnosio djacima i studentima knjige, a samo ponekad bi neko dolazio našoj kući da od Radovana uzme knjigu. Pošto se radilo o zabranjenoj literaturi, onda je u svakom slučaju bilo zgodnije da ih sam Radovan zamjenjuje i odnese od jednog čitaoca do drugoga. Mislim da se jedan dio zabranjenih knjiga koje su čitali djaci učit. škole) nalazio i kod Djure Stojanovića Radovanovog druga u Srpskom Vakufu.

Kada je riječ o letcima i o njihovom čuvanju, onda moram da napomenem nekoliko stvari. Meni je bilo zgodnije čuvati letke, nego nekomu drugom, jer naša kuća nije bila pod sumnjom. Naime, moj otac, Stojan Vulin bio je imućniji-osrednji seljak, neko vrijeme i pretsjednik opštine Romanovci i vijećnik Poljoprivredne komore u Banja Luci, ugledan seljak, domaćin. U našu kuću koja je bila na raskrsnici uz cestu, vrlo često su uvraćali žandari, da odmore, ručaju ili za nekoga se raspitaju ili pak da za nekoga ostave poruku. To je najčešće bilo ako neko nije izvršio svoju obavezu u Kuluku. Kuluk su seljaci odradjivali na "državnoj cesti" Bos. Gradiška/Banja Luka, određeni broj dana (ne sjećam se više koliko je to dana bilo) ali znam da su žandari za neizvršenu obavezu u kuluku, gonili u zatvor.

Sjećam se da su neki letci dolazili i poštom, na očevo ime iz Beograda. Pošiljaoc je uglavnom bio izmišljeno ime, najčešće Vulin, kako nebi izazvalo sumnju. Ako brat Radovan nije bio tu, onda je to otac davao meni, sa napomenom da vidim trebali to ostaviti ili baciti. Ovo "baciti" odnosilo se na propagandni materijal Ljotićevog Zbora, koji je koliko se sjećam, jednom došao na očevo ime, kao i na ime još nekim uglednijih seljaka.

Neznam ko je te letke slao, jer nikada nisam brata pitala, nisam bila radoznala. Ovo radi toga što je brat meni mnoge stvari povjerovao i uvijek sam smatrala da ono što može da će mi reći i ako ga ne pitam. Pretpostavljam da je neke letke slao i Ilija Dardić iz Beograda (sa Dardićima su Vulini bili u dugogodišnjem kumstvu i prijateljstvu) jer je jednom otac onako glasno razmišljajući rekao "sigurno je Ilija". Brat Radovan je ponekad koristio šapirograf u opštini Romanovci, ali neznam šta je kucao i umnožavao. Pretpostavljam da su to bili letci ili drugi partijski materijal. Pošto je otac neko vrijeme bio pretsjednik opštine, a u opštini je radio ~~nam~~ i naš brat od tetke Milovan Bukovica kao službenik, to nije bio nikakvim teškoća da se koristi šapirograf pod uslovom da se donese materijal (Milovan Bukovica iz Kukulja oteran 1941 g. kao taoc i ubijen)

Poslije toliko godina ne sjećam se koji su to letci bili. Neke nisam ni čitala, zapravo nisam stigla da ih pročitam, jer sam ih sklanjala, a rijetko je bilo da nema u kući neko strani. Pored toga, i Radovan je nastojao da ih što prije dalje odnese. Jednoga se letka sjećam. Bio je izvučen na geštetneru na čitavom listu. Upozoravao je na opasnost od fašizma. Pored toga još je pisalo kako je neka učiteljica u LJubljanu dala djacima za domaći zadatak gradivo iz Hitlerove knjige "Mein kamf". U potpisu je koliko se sjećam bio "Studentski odbor za odbranu zemlje", ali neznam da li iz LJubljane ili nekog drugog mjesta.

Kada sad posmatram rad i djelovanje naprednih demokratskih snaga na selu, na budjenju svijesti selajaka i napretka sela, onda tek vidim koliko je rad bio razgranat, svestran i organizovan. Koliko je samo ta napredna omladina trebala da ulaže truda i samoprijedora u radu u ondašnjim teškim uslovima? Trebalo je iznalaziti legalne forme za djelovanje međum masama, uz stalnu oprez i opasnost, jer je vladajuća stranka pored žandara angažovala i agente i svoje doušnike. Radi toga je kao podesna forma rada korištena "Seljačko kolo", kreditne ili nabavne zadruge u selu, razna društva i drugo.

Treba napomenuti da je pred Drugi svjetski rat iz svih sela Lijevča polja bilo studenata i srednjoškolaca. Koliko mi je poznato svi su oni pripadali naprednom, demokratskom pokretu, bez obzira na materijalni položaj njihovih porodica ili stranačku pripadnost. Među njima bilo je djece iz siromašnih, srednje imućnih i imućnih seljačkih porodica, kao i djece sveštenika i trgovaca.

Neki podatci o mojoj porodici i njenom uticaju u Lijevču polju

Porodica Vulin doselila se sa područja Ključa iz sela Ratkova, neznam koje godine, ali nekako dolaskom Austrougarske u Bosnu. Doselio se moj pradjed Jovo Vulin koji je imao troje djece, sina Nikolu (moga djeda) i kćer Milju udanu Bašić i Vaju udanu Kelečević. Razlog za njegovo doseljavanje je pravdao time što je imao samo jednog sina, nije htjeo da ga odvajja od seba i šalje sa ovcima po nekoliko mjeseci u Lijevče i Slavoniju. Drugo što mi se tada u Lijevču dopalo ~~balote~~ je što je čovjek mogao da sjedne u kola i stavi suprugu pored sebe, a ne da iza njega jaše na konju, kao što je to tada bilo u brdskim krajevima. Porodica je živila u sredini sela Seferovaca oko 2,5 km. udaljeno od glavne ceste Bos. Gradiška = Banja Luka, ali su imali zemlje do same ceste i sa obe strane ceste. Moj djed Nikola imao

tri sina i tri kćeri, (kćer Jovanka udana Makić, Milka udana Bukovića i Draga udana Kecman). Sin Stojan (moj otac) od sinova je bio najstariji, zatim Jovan i Djordjo (moji stričevi) Djed i baka su rano umrli, neznam kada, ali znam da je to bilo prije 1915 godine (jer se te godine otac oženio i ako vrlo mlad, jer u kući nije bilo odraslog ženska da vodi domaćinstvo. Dvije starije sestre bile su udate, a treća sestra bila je najmladja i bila je djete.

Pošto je otac ostao rano bez roditelja postavljen mu je za tutor Marko Aleksić, kum i prijatelj porodice, ugledan stariji čovjek. Otac je bio najstariji, a moja sjećanja su kad je to bila veća zadružna kuća sa 12 do 14 članova porodice, a pored toga imali smo stalno po jednog momka, a nekad i dva koji su radili sa konjima i pomagali u svim poljoprivrednim poslovima i u ishrani stoke. Ovi momci zvalo se to tada "bili su u najmu", obično se pogađjalo za rad za cijelu godinu dana od "Lučindana do Lučindana" (31 oktobar) ili pak od "DJurdjevdana do DJurdjevdana". U našoj porodici ti momci su bili kao članovi domaćinstva i mi djeca morali smo se prema njima ophoditi kao i prema drugima odraslim osobama u kući.

Braća Vulini su se odlično slagali. Mladja braća Jovan i Djordjo neobično su poštovali Stojana (moga oca) kao najstarijeg i kao domaćina u kući. Bili su dobri radnici, vrijedni, poštteni, ugledni i vrlo poštovani ne samo u našem selu nego i u široj okolini. Bili su veliki veseljac, svirači i pjevači. Što mi je naročito ostalo u sjećanju odjevali su se vrlo fino, odjelo po mjeri krojeno kod krojača u Bos. Gradišci ili nekog švabe u Bos. Aleksandrovcu) zimi kožnati kaputi i odjevali su se jednako, tako da su ih i dobri poznanici teško razlikovali. U toj zadružnoj kući bio je ustaljeni red; žene su na smjenu po nedelju dana radile jedan posao, a čini mi se da je kasnije bio drugi raspored, da je majka kuvala, da je jedna strina brinula o kravama i mlijeku, a druga o svinjama. Svaku večer poslije večere bio je dogovor šta će se sutra raditi i šta će ko da radi. I mi djeca dobijali smo određene zadatke-poslove; hranili smo kokoši, piliće, mačke i pse, donosili ogrev u kuću, čistili dvorište i niz sitnih poslova, a kasnije čuvali stoku.

I pored toga što su braća živila u velikoj slozi, odlučili su da se podjele, svaki brat posebno domaćinstvo. Kada ih je njihov raniji tutor upitao što se dijele kada se slažu i da čitavo vrijeme stvarno žive kao braća, a da se nikada nisu posvađjali. Na prvo je otac Stojan kao najstariji odgovorio: pa za to se i dijelimo, jer kad se

posvadjamo niko nas neće podijeliti.

Pošto su braća odlučila da se razdijele, 1928 godine izgrađene su dvije zidane kuće, jedna uz samu cestu, a druga udaljena 300 do 400 m. od ceste. Te nove, povećе kuće građene su, a da se nije znalo koja će kuća kojemu bratu pripasti. U domaćinstvu je bilo dosta krava, dva para konja i dosta svinja. Prije diobe nabavljen je još jedan par konja. U to vrijeme kada su se braća djelila, nije bilo ovaca. Prestale su se gajiti, a samo poneko domaćinstvo imalo je po par ovaca, toliko da se ima vune za obuću.

Meni je dioba braće ostala u jakom sjećanju, a ta dioba je ostala u sjećanju i seljacima okolnih sela, jer je ona bila izuzetna. Naime, prilikom diobe braće često je dolazilo do svađa i nesporazuma, tako da su ih mirili i pomagali u diobi komšije i seoski knez, a ponekad je sa diobom imao posla i sud. Vulinu kada su se dijelili, odnosno kada su se počeli dijeliti, došle su neke komšije, otac ih je počastio rakijom i zamolio ih da idu kući, jer njima za diobu niko ne treba, jer sve što imaju stekli su svojim trudom i radom i kako su znali da to steku, ~~znaju~~ znaće i podijeliti.

Tek kada su komšije otišle otac je pozvao braću i najprije su djelili kuće. Rekao je najmlađem bratu Djordji; ti si najmlađi, izaberi kuću koju ćeš. Potom je birao drugi brat, a njemu najstarijem koja je ostala. Drugi ~~put~~ put je srednji brat birao konje, a treći put birao je najstariji Stojan, mislim da su se krave dijelile. Posudje i sitne stvari birale su žene istim redom; najmlađa Savka, onda Pava i najposlije moja majka Grozda kao najstarija.

Tako se poslije diobe sa braćom, moj otac Stojan došelio u ljeto 1928 godine, poslije žetve u kuću koja se nalazila uz samu cestu Bos. Gradiška-Banja Luka među švabe. Tako sam od tada, pa do konca 1939. godine živila kao najstarije djetе u roditelja uz cestu među švabama i družila se sa mnogim švabicama iz komšiluka, kao i iz Nove Tople.

Moj otac Stojan Vulin, bio je napredan seljak i ugledan domaćin. Pripadao je Zemljoradničkoj stranki. Neko vrijeme

kao što je naprijed navedeno bio je pretsjednik opštine Romanovci i vijećnik Poljoprivredne komore u Banja Luci, a jednu godinu bio je i knez u svom selu Seferovci. Bio je iskren, pošten, pravdedan i vrlo human čovjek. Bio je vrijedan, radin, dobar organizator posla i uporan u radu i sprovedjenju svojih zamisli. Nas djecu naučio je na rad, disciplinu i odgovornost prema radu. Uvijek je bio spreman da drugome pomogne, a sirotinja mu se uvijek obraćala kao svome najbližem. Sve je ljude podjednako cjenio i poštovao. Radili smo mnogo, otac, majka i mi djeca. Dobijali smo poslove prema svome uzrastu i snazi (hranili živađ, stoku, radili u bašti ili čuvali stoku i sl.). Pored toga imali smo i slugu, kočijaša koji se brinuo o konjima i radio sa njima. Mi djeca nismo mogli ništa tome momku da zapovidimo i prema njemu smo se morali odnositi kao prema starijem članu domaćinstva. Momak nedeljom nikada nije ništa radio, imao je slobodan dan, a ja ili otac brinuli bi o konjima. Nekada mi je to vrlo teško padalo, ali tu nije bilo pogovora, otac ~~je~~ rekao da su konji naši i da momak ima pravo na odmor.

I ako je otac bio bez škole, samouk, težio je svemu što je novo i napredno. Cjenio je školu i nauku i nastojao je da mi djeca što više čitamo i što više naučimo. Nalazio je mogućnosti da kupi knjiga i za knjige nikada nije žalio novaca, tako da smo u kući imali podosta zabavnih, ali i stručnih knjiga iz poljoprivrede.

Sjećam se da je otac kada bi se poveo razgovor o školi, žalio što nije išao u školu i da je za to kriv jedan komšija. Naime, njega je otac bio upisao u školu kod časnih sestara u Novoj Topoli, jer u blizini nije bilo druge škole. Otac je rođen 1898 g. pa pretpostavljam da je to moglo biti 1906 ili 1907 godine. Išao je u školu samo dva dana i kada je komšija rekao njegovom ocu: "što to radiš Nikola, pošokćće ti dijete", otac mu nije dao da više ide u školu.

Koliko je otac Stojan bio dosljedan ~~kazn~~ i uporen da se započeti posao dovede do kraja može da posluži jedan primjer dok je bio knez u selu. Sjećam se da se otac nije prihvatao dužnosti kneza i ako su to svake godine želili seljaci našega sela Seferovaca. Na uporno navaljivanje primio se da bude knez samo jednu godinu, pod uslovom da suseljani sve poslove i zadatke za koje se dogovore i izvrše. Tako se otac kao knez dogovorio sa seljacima da se naspu putevi kroz selo i prilazni putevi od ceste. Nasipanje puta podjeljeno je po deonicama na domaćinstva i otac je sebi uzeo najtežu i najdalju deonicu gdje je bilo znatno teže dovlacići pjesak, kako nebi bilo prigovora da knez sebi bira lakši posao. Put su nasula sva domaćinstva, izuzev njegovog vjenčanog kuma Stojana Aleksiža. Njega je otac

prijavio i oterali su ga žandari u zatvor i tek nakon date obaveze i roka u kojemu će to izvršiti pušten je iz zatvora. Ovo je u selu prihvaćeno kao sasvim ispravno i o tome se dugo pričalo. Ovo tim više što je otac sa Aleksićem bio kum, prijatelj i nerazdvojan drug, svirali su zajedno u tamburaškoj družini, kumov otac bio mu je tutor i kumstvo i prijateljstvo tih porodica bilo je vrlo staro.

Ja se ne sjećam koje je godine otac bio knez, ali se sjećam da su putevi lijepo opravljeni i nasuti i da je put koji vodi od Šibića hana za Kukulje dokle su ga seljaci Seferovaca nasipali, izdržao dugo i tek je nekoliko godina poslije rata ponovo popravljan

Majka Grozda (rođjena Novković) bila je dobro pismena žena i ako nije pohađala školu. Njen otac Cvijo kako je majka pričala, krenuo je iz Laktaša pješke u Sremske Karlovce da bi se upisao u gimnaziju. Tamo je završio dva razreda gimnazije i vratio se kući. Njen najstariji brat Branko bio je profesor u Banja Luci (umro 1928 g. vrlo mlad). Ostala tri brata završila su osnovnu školu (išli su iz Laktaša zaselak Riječani u školu u Maglajane), tako da je majka uz braću naučila da čita i piše, odnosno učila je sve sa njima zajedno kod kuće zavolila knjigu i tu ljubav prema knjizi prenijela na nas, svoju djecu. I pored mnogih, svakodnevnih poslova u kući i šivanja za nas djecu stizala je vrlo često i da nešto pročita. Nas djecu naučila je mnoge narodne i rodoljubive pjesme. Sjećam se jedne knjige zvala se Srpska istorijska čitanka (ustaše je zapalile prilikom pretresa kuće) da smo ja, i brat Rađovan i brat Vojislav (umro 1936) naučili sve pjesme napamet. Majka je nevjerovatno mnogo pjesama znala na pamet, narodnih, većinu pjesama Zmaja Jove, Branka Radičevića, kao i neke pjesme Patra Breradovića, Djure Jakšića i dr. Često nam je šijući na mačini recitovala "Brankovo kolo", Svijetle grobove, Rodu o jeziku i druge. Isto tako, pored pjesama ponekad bi nam nešto prepričala iz "Ivkove slave" i još par nekih komada čijih se naziva više ne sjećam. Pored knjige veoma je volila i cvijeće i gajila ga sa velikom ljubavlju kako baštensko, tako i kućno cvijeće.

Još jedan podatak o mojoj majci Grozdi. Ona je poslije udaje 1915 godine, kako mi je pričala, prva u Lijevo polju povezala maramu. Naime, tada su, a i godinama kasnije, djevojke nosile maramu, a udate žene bošče. Tako je djevojka odmah sutra dan, poslije svadbe "povezivala bošču" kako se to u selu govorilo. Majku Grozdu je nagovorio njen brat Branko Novković profesor, da poslije udaje ne povezuje bošču, jer će je svakako kasnije bacati i zamjeniti maramom,

jer će to vrijeme donijeti. i Stvarno u toku narednih 60 godina, bošča je iz Lijeveča iščezla. Moćda sada u Lijeveču 3=4 starije žene još nose bošču.

U predratnim godinama u našoj kući redovno je priman i čitan "Seljački bukvar" i časopis "Razvitak". U zimskim mjesecima čitana je "Politika", jer u ljetnim mjesecima za to nije bilo vremena. Nabav= ljan je i "Napretkov kalendar", od kojih su neki sačuvani, a najra= niji je za 1931 godinu. Pored toga nabavljane su i mnoge stručne knji= ge iz poljoprivrede; "Povrće i njegovo gajenje" (čini mi se od Budi= savljavića, neke knjige o stočarstvu i stočnim bolestima i živinars= tvu čijih se tačnih datuma ne sjećam i još neke. Jedna od njih je sa= čuvana; "Soja=kineski pasulj", Novi Sad 1934.g., sa upustvom za ga= jenje i upotrebu soje za ljudsku i stočnu ishranu. Otac je naručio sa= sjeme soje (u Lijeveču je niko nije sijao) i nekoliko godina smo si= jali soju i koristili je za stočnu ishranu. Pošto je bila teška za obradu, sve se radilo ručno, odustali smo od dalje sjetve soje.

Naše stručne knjige posudjivali su pojedinci i koristili se datim upustvima. Primjenjujući upustvo iz knjige "Povrće i njego= vo gajenje" bili smo poznati proizvođači hostana. Pored tih stručnih knjiga bilo je još kao što je naprijed navedeno podosta i drugih; ro= mana, priповjeda, pjesama i knjiga iz istorije naših naroda. Među njima je bilo i starijih vrijednih izdanja.

Otac je vašio za naprednog seljaka i služio je mnogima za ugled u mnogo čemu. Seljaci su se vrlo često obraćali za savjet u vezi sa plodoredom usjeva, rasplodu stoke i drugo. Ako bi neki seljak namjeravao da gradi kuću ili štalu, došao bi da sa ocem porazgovara i da zatraži njegovo mišljenje. Sjećam se da su nekoliko godina pre= rat našoj kući dolazili i djaci Poljoprivredne škole iz Banja Luke, predvođeni ing, Milanom Jankovićem, profesorom te škole. Dolazili su da obidju naše domaćinstvo kao uzorno, a išli su i dalje (dolazili su autobusom) mislim u Kukulje da obidju imanje Trive Šušnjare vrlo imućnog seljaka.

I ako je naše domaćinstvo bilo manje od mnogih drugih koji su imali više i kvalitetnije zemlje, ono je bilo vrlo sredjeno i uređeno. Imali smo propisno izgrađen djubrenjak sa osočarom, i ma= nji silos za ostavljanje silaže za stoku, koja se u zimskim mjeseci= ma davala kravama muzarama. Imali smo i nekoliko rasnih krava, dobre konje, tako da je sve to skupa davalo jednu lijepu cjelinu.

Radi izgradnje djubrenjaka i silosa dolazili su i davali stručna uputstva za izgradnju neki poljoprivredni stručnjaci iz Banja Luke. Neznam da li iz Banske uprave ili iz Poljoprivredne komore. Jedan od njih je dolazio nekoliko puta i sjećam se za se zvao Biser. Jednom je dolazio u goste sa kćerkom i čini mi se sa ženom, a kasnije mi je otac rekao da je Biser premješten u Sarajevo. Pretpostavljam da je bio napredan čovjek, jer je otac sa njim slobodno razgovarao o seljačkim tegobama i teškim prilikama na selu.

Sjećam se i jedne poljoprivredne izložbe u Bos. Gradišci u jesen 1936 ili 1937 godine. Neznam ko je bio organizator izložbe, samo znam da su davane i novčane nagrade. Otac Stojan je dobio Diplommu kao najbolji proizvođač bostana na ~~sebru~~ Bos. Gradiška. (Diplomu su uništile ustaše prilikom pretresa kuće januara 1942.g.) Da napomenem još i to, da sam na zahtjev oca redovno vodile dnevnik primanja i izdavanja, tako da smo koncem godine znali koliko je zašta novaca dobiti i šta je u toku godine bilo najkorisnije.

U mojim iznošenjima stanja i prilika u Lijevoću, dala sam suviše mjesta svojoj porodici, ali gledajući ondašnje stanje i prilike, može se sa sigurnošću reći, da je naša porodica u cjelini pozitivno utjecala na seljake, ne samo našega sela Seferovaca, nego i širem području u pogledu ~~naprednjaka~~ sela i podizanju svijesti seljaka. Ugled naše porodice pozitivno je utjecao i kasnije u novonastaloj situaciji nakon okupacije naše zemlje, aprila mjeseca 1941.g. u podizanju ustanka i revoluciji.

Još neki podatci vezani za Lijevoće polje

Spominjala sam par puta da je otac Stojan bio pretsjednik opštine Romanovci, koliko se sjećam dva puta, ali neznam koje je to godine bilo. Neznam ni koje je godine bio knez u selu. Znam samo da je vijećnik Poljoprivredne komore bio 1938 godine pošto ima jedan sačuvani poziv iz te godine. Nastojala sam da to provjerim, ali sam odustala, jer ovdje iznosim vlastita sjećanja i zapažanja. Miloš Todorović iz Romanovaca, vršnjak moga oca i takodje neko vrijeme pretsjednik opštine Romanovci kaže da je Stojan 1925 godine pristupio Zemljoradničkoj stranki, da se na listi Zemlj.stranke kandidovao i pobedio i da je smjenjen poslije zavodjenja diktature. Da su se poslije Miloš kao nosioc, a otac Stojan kao zamjenik kandidovali i pobedili na izborima 1935 godina, ali da su se radi neslaganja sa stavom Zemljoraničke stranke kandidovali na vanpartijskoj listi. Miloš još

izjavljuje da su on i Stojan 1937 godine dobili zlatne medalje za građanske zasluge za uredan rad u selu i opštini i kao uzorni zemljoradnici, što je meni sasvim nepoznato.

Kancelarija opštine Romanovci jedno vrijeme bila je u našoj kući i ja sam vrlo često pomagala u sitnim tehničkim poslovima (pisanje poziva za kuluk, stočnih pasoša i sl.) i na taj način naučila nešto kancelarijskih poslova, ali i upoznala ljude i sela u opšt. Romanovci. Kancelarije opštine kasnije je smještena odmah preko ceste u kući Grkavca Blagoje. Opština je tada brojala 11 sela; Romanovci, Vilusi, Mašići, Miljevići, Seferovci, Srpski Vakuf, Mrčevci, Kosjerovo, Kukulje, Otoke i Turski Vakuf.

Selo Tirsku Vakuf više ne postoji. Bilo je to malo selo naseljeno muslimanskim življem, uglavnom sve sirotinja izuzem jednog Džaferovića koji je imao veliku kuću na sprat i bavio se trgovinom. Selo su do temelja spalili četnici prilikom jednog upada iz Martina (sa desne strane Vrbasa). Seljaci su uspjeli da izbjegnu u Novu Topolu i Bos. Gradišku i više se nisu vraćali u svoje selo. Njihovo zemljište preuzela je Seljačka radna, a kasnije Zemljoranička zadruga Karajzovci.

U mojim sjećanjima i zapamćanjima zaboravila sam da spomenem knezove (starješine sela) i njihov izbor. Izbor se po pravilu vršio svake godine i njihov izbor u nekim selima bio je pravi politički okršaj. Režimskoj stranci JRZ nije bilo svejedno ko će biti knez, naročito u većim selima i nastojala je svim silama da to bude njihov siguran i pouzdan čovjek. Većina seljaka nastojala je da to bude ugledan, pošten i pravedan seljak, koji će gdje god to bude moguće zastupati interese svoga sela i seljaka. Po toj velikoj borbi bilo je poznato selo Romanovci, gdje je istovremeno bilo više kandidata, tako da su seljaci iz drugih sela pravili šalu od toga i govorili da je najbolje da odjednom biraju tri kneza radi mira u selu. Znajući koliki je uticaj kneza u selu za "svoja čovjeka" borile su se i druge opozicione stranke.

Radi ilustracije ondašnjih prilika navešću i jedan podatak koji nije vezan ^{samo} za Lijeve polje, ali je karakterističan za teške uslove života radnika i nadničara. U našu kuću koja je bila uz ^{samo} cestu Bos. Gradiška-Banja Luka u predratnim godinama vrlo često su svraćali putnici pješaci da traže prenoćište. Pojedini slučajevi ostali su mi u sjećanju po svome tužnom i bijednom izgledu. Neki od

tih radnika vraćali su se sa rada iz Francuske, na taj način, što bi vozom došli do naše granice i čim bi prešli u svoju zemlju napuštali bi voz i nastavljali put pješke, kako bi zaštedjili novac. Neki su išli i bosi da ne deru obuću. Jako umorni hodali bi ~~na~~ cestu po jarku ili travi da se manje noge podbijaju.

Ove putnike ljudi su različito nazivali; rajzeri, frenteri, litalice i slično i većina ih je izbjegavala i zazirala od njih. Rijetko ko ih je primao na prenoćište. Najčešće bi im dali parče hljeba da ih se riješe, a Trapisti su djelili svakodnevno hranu za siromašne i nezaposlena. U našoj kući ovi su ljudi ~~putnici~~ primani ljudski i prijateljski kao i svi ostali ljudi. Putovali su uglavnom ljeti, preko dana bi se ~~neki~~ uvratio trežaci nešto za jelo, a navečer ~~tražeći~~ prenoćište. Od njih niko nije bio odbijen, pored hljeba redovno bi dobio sira kajmaka i šaljicu mlijeka. Ne sjećam se da je majka nekome dala samo hljeba. Otac je za njih imao puno tazumjevanja, sa nekima bi navečer koje je primio na prenoćište i popričao, putniku dao čebad i zamolio da ostavi legitimaciju i odveo ga na šupu da u sijenu prespava. Šupa je bila opšivena daskom i svaki bi se ako je htjeo mogao i zaključati.

Mnoge komšije su se čudile kako se otac usudjuje da ove sumnjive putnike prima na prenoćište i uopšte, da ga mogu pokrasti, zapaliti i slično. Možda je među ovim ljudima pješacima bilo i takvih koji bi ukrali, ali taj ljudski odnos i prihvatanje, svakoga bi razoružali od eventualne namjere. Od tolikih putnika koliko ih je ~~prenoćilo~~ prenoćilo, desilo se da je jedan nešto uzeo (čini mi se košulja i kajmaš=opasač). Neki od putnika nisu se ni uvrćali da traže prenoćište, jednostavno bi uvratili u kotar, prespavali u slami ili pljevi i sasvim rano otišli, a kada bi mi ujutro došli u kotar vidili bi samo da je neko prespavao. (Kotar zovu seljaci prostor gdje su plastovi ili štagelji slame, kukuruzovine, pljeve i sijena.)

Što se pak tiče običaja u Lijeveču polju, koji su tada bili, nema nešto posebno i izuzetno. Božićni običaji kod pravoslavnog stanovništva, više manje kao i svuda; pekla se pečenica, hljeb=česnica sa novčićem unutra, pravila se cicvara, kuvalo se i spremalo da je bilo dosta ne za tri neko za nedelju dana. Uoči božića unosila se slama u kuću, djeca kao pilići pijukali i po slami tražili orase i ljšnike.

Međutim, meni je u sjećanju više ostao "Mali Božić", zapravo pravoslavna Nova godina, jer mi je to kao djetetu bilo zabavnije. Za mali Božić pravila se pogača sa velikom rupom=otvorom na sredini, trebalo je ustati rano i sa pogačom ići na "vršidbu". Vršidba je izgledala ovako; domaćin kuće ponio bi pogaču i poveo nas djecu, udario kolac u zemlju, na njega stavio pogaču, a oko koca bi natrpao slamu. Mi djeca, držeći se rukom za kolac, trčali bi u krug, vršili žito, jer to je bilo kao nekađašnje gumno, kada se vršilo ručno i sa konjima. Nakon vršidbe, odnosno našeg dječijeg velikog zamora, domaćin bi zvao najbogatije seljake da im posudi žita. Potom bi odrezao parče pogače, ostavio na kolcu pticama, a mi djeca onako umorni trčali bi u kuću i čekali da se od jednog dijela pogače napravi popara.

Za Petrov dan(12.7) pravio se posebno za svakog sirac, a uoči Petrovdana palile su se "mašale", "lile" napravljene koliko se sjećam od trešnjeve kore.

Ni svadbeni običaji nisu bili mnogo drukčiji nego u drugim krajevima. Djevojke su spremale "ruvo": prele, tkale, plele i vezle, spremale posteljinu za sebe, ali i poklone za svatove i za mladoženju i njegovu rodbinu. Svatovi su sekitili vezenim peškiri=ma i maramicama, a pokloni su spremali za svekra mladoženjinog oca Košulja, torba i priglavci, za svekrvu; sukinja, keselja i marama, za kuma i starog svata; veliki peškir, košulja i maramica i tako redom poklon zavisan od srodstva sa mladoženjom. Kum i steri svat bili su poslije mladoženje glavne ličnosti i na svadbu su donosili po pečeno prase, galon rakiје, pogaču, pitu i sirac. Tako isto su donosili i bliži rođjaci, a ostali svatovi donosili su pečenu kokoš, pitu, sirac i rakiju. Kada bi svatovi došli sa vjenčanja mladoženjinoj kući i posjedali za ručak, onda bi čauš=vikalo, vršio "prikazivanje" iznoseći sve što je ko donio, a onda šta je komu mlada darovala. To izvikivanje bilo je pravo majstorstvo i pobudjivalo je pažnju svatova (kako mlada nije spavala nego je vezla i šarala, nije hrkala, nego vretenom zvrkala i sl.) i bilo je protkano humorom.

Meni je u čitavoj toj svatovskoj ceremoniji najzanimljivija bila trka mladića za košulju. Za trku su pripremana tri dara košulja, peškir i priglavci. Sve se to postavilo na cilj i formi

rala se grupa mladića za trku. Neznam koliko je bila duga staza. Trkač koji bi prvi stigao uzeo bi košulju, drugi peškir, a treći šta ostane. Pored dobijene košulje bila je to i čast biti prvi.

I ako se u Lijevcu nisu (nekoliko godina pred rat) gajile ovce ipak su se izradjivali predmeti od vune. Vuna je kupovana ili su u proljeće kupovani u Banja Luci na vašaru "na duhove" slabi i mršavi janjci i uhranjeni se klali, a vuna se preradjivala. Izuzetno neka domaćinstva držala su radi vune 4-5 ovaca. Tkali su se biljci za pokrivanje (redje torbe i ćilimi) i plele se čarape i priglavci.

Od lana i konoplje tkali su se čaršafi, ali i vrlo lijepi, dekorativni stolnjaci i zavjese, tako što se jedan dio predje ubjelji- vao, a drugi dio sačikao= od čega je predja dobijala lijepu, tamno- žutu boju. Zavjese su se tkale u prugama, a stolnjaci u kocke.

Kao i svi naši krajevi i Lijeve polje imalo je svoje "šare" vezove i tkanje i druge ručne radove. Oni su bili raznoliki i imali su obilježje pojedinih reona=sela. Pored vezova pleli su se šareni priglavci, koji su obilovali raznolikošću svojih motiva. Neki motivi su već izgubljeni ili se samo ponegdje čuvaju kao porodična uspomena. Vezli su se mnogi ukrasni predmeti. Najviše je bio zastupljen narodni vez, dok su sela pored Save pod uticajem iz Slavonije vezle bijeli vez "šlinga" i "riše". Bošče su se vezle krstak vezom na bijelom platu šifonu i svako selo imalo je svoj poseban motiv ili detalj po čemu se bošča poznavala iz kojega je sela.

Bilo je i drugih radova u okviru kućne radinosti; pletenja od šibe, peružine i rogožde) sepeta, korpi, košnica, asura i drugo, o čemu nemam namjeru da govorim, jer to je obimna tema. To bi zahtjevalo obiman i studijski rad obzirom na njegovu raznolikost i različite utjecaje uslovljene geografskim položajem Lijeve polja, a što traži za to kvalifikovane osobe.

Neki predmeti kućne radinosti imali su svoju veliku primjenu kao što je pletenje ribarskih mreža u predjelu ušća Vrbasa u Savu (na istom principu izradjivane su i zavjese) i asure koje su se stavljale na zid i na pod i u siromašnim kućama gdje je umjesto poda bila nabijena zemlja, bile su vrlo dobar toplotni izolator. Neke žene su kupovale pamučno predivo i same su sebi tkale platno. U ovome su naročito majstorstvo pokazivale žene muslimanke iz Bos. Gradiške i okoline i tkale su "usnov"=platno sa prugama od pamuka različitih debljina, koje je poslednjih 2-3 godine modni hit.

Još nešto mi je ostalo u sjećanju iz moga kraja. Sjećam se jedne izuzetno sušne godine, bila je glad. Država je davala siromašnim seljacima kukuruz koje su oni odrađivali ~~kalučili~~ "na državnoj cesti". Neznam koliko je kilograma davano za jednu dnevnicu.

Naprijed sam navela da su prinosi kod seljaka bili niski i ~~se~~ seljake su naročito bile teške sušne godine, jer tada je dolazila u pitanje ishrana porodice. Kod seljaka je bila stalno prisutna neizvjesnost i nesigurnost, radi čega ~~su~~ (ako su ikako imali mogućnosti za to) stvarali zalihe kako žita za ishranu porodice, tako i stočne hrane za ~~is~~hranu stoke. Jer u slučaju sušne godine, žito koje bi prodavali u prošloj godini, kupovali bi od trgovca po dvostruko višoj cijeni.

Sjećam se pojedinih razgovora seljaka poslije vršidbe i branja kukuruza; ove godine biće mi žita samo do Božića ili sa žitom ću biti miran do Djurdjevdana. To je značilo da će ostalo morati kupovati, zaduživati se kod trgovca, a u najboljem slučaju da posudi kod nekog imućnijeg seljaka.

Kao i svi ostali seljaci i otac je držao zalihe žita (sijena i slame za stoku) polugodišnje, a nekad i godišnje potrebe. Imućniji seljaci najčešće su prodavali žito kada bi vidili kakvi će biti prinosi, jer su tada i cijene bile najviše, obično konac maja ili početak juna. Otac je vrlo često posudjivao žito seljacima iz našega sela ili iz susjednih sela, stim da vrate istu količinu. Često se dešavalo da otac za suvo žito dobije vlažno ili kada se samelje i ispeče hljeb osjeti se gorčina i miris smrdljive trave, tako da bi to žito umjesto za hljeb upotrebili za ishranu svinja. Kada bi prigovorili ocu on bi odgovorio; da je čovjek imao bolje on bi dao.

Sve što je naprijed navedeno i napisano, temelji se na ličnom poznavanju i zapažanju i mome vidjenju tadašnjeg stanja i zbivanja i nisam u mogućnosti da dajem neku ocjenu i analizu političkog stanja toga vremena. Prije svega, da napomenem, da sam ja u to vrijeme bila samo naprednija seljačka djevojka. Mnogo sam čitala i bila sam pod velikim uticajem svoga pokojnog brata Radovana Vulina, djaka Učiteljske škole, a kasnije učitelja, naprednog omladinca, komuniste. Pored toga, bila sam u jednoj naprednijoj sredini koja je takodje na mene uticala, i što me je sve interesovalo. Sve te okolnosti davale su mi u svakom slučaju mnogo veće mogućnosti da naučim više od ostalih seoskih djevočjaka.

Sve što sam navela o svome zavičaju je vrlo malo, od onoga što bi trebalo da se reče i zapiše o selima koje sam spominjala i o

cijelom Liječnu polju u predratnim godinama. Ovo tim prije što treba da ostane i posluži budućim generacijama. O tome bi mogli mnogo da kažu pojedinci učesnici u pojedinim događajima. Na osnovu ličnog goznavanja, mislim da bi dosta podataka o predratnom periodu dali;

=O političkim prilikama, održavanju političkih zborova, ometanju zborova režimske stranke, ing. JOVO VULIN, sada u penziji sa stanom u Banja Luci(Štrosmajerova 17)

=O formiranju ogranka i radu "Seljačkog kola" u selima, PREDRAG NOVKOVIĆ, službenik Opšte privredne komore Banja Luka i ~~BOG-~~
~~DAN~~ JERKOVIĆ iz Beograda,

=O radu Mjesnih poljoprivrednih zadruga, MILOŠ KARAPETROVIĆ, penzioner, sa stanom u Banja Luci, Živojina Preradovića 15,

=Isto tako mnogi seljaci, stariji ljudi mogli bi da dadu mnogo podataka o životu i prilikama na selu pred Drugi svjetski rat. Među njima ću spomenuti Miloša ~~Karapetrovića~~ Todorovića iz Romanovaca koji je bio i pretsjednik opš.Romanovci.

=U svom sjećanju sam spomenula i pretres nekih kuća od strane žandara u selu Karajzovcima. O tome bi konkretne podatke mogao dati DJuradj Kecman iz Karajzovaca, koji sada živi u Novoj Topoli, jer je i njegova kuća pretresana.

Moja sjećanja i zapažanja smatram da su jedan mali= skroman doprinos u podacima o stanju i prilikama u Liječnu polju, koje je još uvijek (bar do sada) nedovoljno obradjeno i opisano, kako u predratnom periodu, tako i u toku NOR~~a~~.

Brana Kalabica'

OKUPACIJA I USTANAK

S A D R Ź A J

II

- =Stanje pred okupaciju i okupacija
- =Lijevo polje=partizanski polje
- =Prvi ustanički dani
- =Djelovanje neprijateljske obavještajne služba
- =Neke akcije partizana u Potkozarju i na glavnoj cesti
- =Posebne napomene
- =Još neki podatci koji su zaboravljeni

Stanje pred okupaciju i okupacija

Fašistička okupacija po Evropi donijela je kao svuda i seljacima Lijeve polja zabrinutost i strah od rata. Napad fašističke Njemačke na Čehoslovačku, seljaci su doživljavali kao svoju, vlastitu tragediju. Bez obzira na zvanični stav tadašnje Jugoslovenske vlade, u narodu su postojale velike simpatije za Čehe. Ovo tim prije što je u Lijevoj polji bilo naseljeno veći broj českih porodica. Svi su oni živili u velikoj slozi sa domaćim stanovništvom, bili cijenjeni kao dobri radnici i dobri susjedi-komšije. Tako su poslije okupacije Čehoslovačke, domaći seljaci bili spremni da daju pomoć za česke porodice i za Čehoslovačku.

U toj zabrinutosti, strahu od rata i punoj neizvjesnosti, dočekana je i okupacija Jugoslavije u aprilu mjesecu 1941. godine. Pošto su na području Lijeve polje, djelovale napredne snage, koje su blagovremeno upozoravale na opasnost od fašizma, seljaci su bili psihički pripremljeni na rat i mnoge svoje poslove prilagođavali su novonastaloj situaciji. Podučeni iskustvom iz Prvog svjetskog rata, seljaci su nastojali, (koliko su im mogućnosti dozvoljavale) da nabave zalihe najneophodnije industrijske robe. To su u prvom redu: šećer, petrolej za osvjetljenje, šibice, obuća i drugo. Industrijska roba se sve teže nabavljala, jer su imućniji trgovci skrivali robu, nadajući se visokim cjenama, lakoj zaradi i profitu. Neki seljaci su pravili tajna skloništa za žito, mast i druge neophodne namirnice.

Kako su napadom fašističke Njemačke na našu zemlju, raspuštene sve škole i fakulteti, to je sva omladina koja se nalazila na školovanju došla kući u svoje selo, kao i radnici koji su radili u drugim mjestima, sindikalno organizovani, a koji nisu bili mobilisani u vojsku. Nakon kapitulacije bivše Jugoslovenske vojske, došli su kućama svi: (koji nisu bili zarobljeni kao vojnici) radnici, djeca, studenti i po neki intelektualac. Većina ih je živila u ilegalnosti u selu, jer su ranije dolazili u sukob sa vlastima, radi svoje pripadnosti naprednom pokretu.

Kako je već naprijed navedeno, nekoliko godina pred Drugi svjetski rat, skoro u svakom selu bio je po neki srednjoškolac, student ili učitelj, a koji su ferije provodili ~~na svom~~ selu. Pored toga, bilo je i radnika, uglavnom zanatlija, koji su bili zaposleni u drugim mjestima. Najviše studenata i srednjoškolaca bilo je u Laktašima i Klačnicama, a nešto manje u drugim selima Lijeve polje.

i Potkozarja. (Navešću imena koja su mi ostala u sjećanju Laktašima Predrag Novković i još neki Novkovići čijih se imena ne sjećam, u Romanovcima;= Jovo Vulin student, (kasnije gradj. inžg) Stojan i Vlado Makić i Milan Dević učitelji i djak učit. škole Radovan Makić, u Mašićima Dule Vidović djak učit. škole, u Seferovcima Radovan Vulin djek, a kasnije učitelj, u Srpskom Vakufu Radovanov školski drug Djuro Djuka Stojanović, u Mrčevcima Vukašin Kelečević služ u opštini i Nebojša Grebenar srednjoškolac, u Kukuljama studenti: dva brata Kojića i dva brata Štekovića sinovi mjesnih sveštenika, Mićo Rado= njić djak gimnazije i njegova sestra Smilja tekstilna radnica (pro= tjerana iz Kraljeva poslije jednog štrajka) u Rogoljima Milovan Hrva= ćanin student prava i Dragoljub Vidović djak učit. škole, u Turjaku Matavulj Nikola i Borković Danilo djaci= učitelji, a dalje prema Bos. Gradiški u Muslimanskim Dubravama Adem Kovačević, student, a u Lamin= cima Ljubo Babić student. Od radnika koji su se više isticali i ko= ji su aktivno djelovali u selu, pored Ilije Dardića poznatog komuni= ste^{iz} u Karajzovcima, bili su još u Karajzovcima Savo Dardić krojač i Ljubo Mandić bravar, a u Mašićima Branko Vidović, Kovač i Topići= (nezn~~am~~ imena) sinovi Mile, dobrovoljca iz Prvog svetskog rata. Ova su mi imena ostala u sjećanju, jer su bili bliže našega sela ili su pak češće dolazili našoj kući do moga brata Radovana Vulina.)

Odmah, nakon okupacije napredni omladinci preporučivali su da se sakrije što više pružja i da se skloni na sigurno mjesto, osla= njavajući se na povjerljive ljude ili na bližu rodbinu. U selima Li= jevča polja zavladao je strah, neizvjesnost i nesigurnost, jer ta ravan i čistina nije davala nikakve mogućnosti da se čovjek ispred neprijatelja skloni i zakloni, ni na kraće, a tako ni na duže vrijeme. Ovaj strah je razumljiv kada se zna da je u srcu Lijevča polja bila jaka Njemačka kolonija, dva sela naseljena švabama: Nova Topola i Bos. Aleksandrovac.

Cestom Bos. Gradiška=Banja Luka, prema Banja Luci, kreta= la se Njemačka vojska sa punom opremom velike fašističke sile. Sada je ovdje u punom svjetlu, na djelu pokazao dugogodišnji rad društva "Kulturbund". Švapske kuće su preko noći osvanule ukrašene cvijećem i velikim brojem njemačkih zastava sa stravičnim kukastim krstom. Na doček njemačke vojske išlo je sve što se smatralo švabom i sta= ro i mlado. I, one, malobrojne švabe, antifašisti, koji se nisu radovali ratu i koji su želili da budu neutralni, nisu smijali izo= stati. Morali su se povinuti većini i poći na doček.

Dolaskom njemačke vojske, domaće švabe su se odmah uključile u njene redove: SS jedinice i druge, a najviše ih je bilo u domaćoj policiji. Bili su kod svojih kuća, sa oružjem i opremom i učestvovali su u svim lokalnim akcijama njemačke vojske, kao borci i kao vođići. Kasnije, mnogi, mlađi otpremani su kao vojnici na Istočni front. Mnogi od njih su bili tumači u njemačkoj vojsci na području naše zemlje. Od domaćih švaba "Kuldbundovaca" uspostavljena je cjelokupna civilna i vojna vlast u Novoj Topoli i Bos. Al eksandrovcu, čija je djelatnost obuhvatala Lijevče polje u cjelini.

Domaće švabe su veličale Njemačku i njenu vojsku, prikazujući tu vojsku kao svemoguću i neuništivu, koja je dobro opremljena i u čijim redovima su kulturni, obrazovani i disciplinovani vojnici, koji treba da doprinesu kulturnom preobraćaju svih zaostalijih zemalja i slično. Komunisti i sve napredne snage, morali su brzo i aktivno da djeluju, upozoravajući seljake na pravi ~~na pravi~~ lik fašizma i šta on donosi. Ovo tim prije što su domaće švabe nastojale da u Šlima, među domaćim seljacima, pronadju svoje doušnike. U tome nisu postigli željeni uspjeh, nego naprotiv, Lijevče je čitavo vrijeme rata bilo važno partizansko uporište i pored blizine njemačkih uporišta i nepovoljnog geografskog položaja.

Lijevče polje=Partizansko polje

Odmah prvih dana ustanka 1941.g. Lijevče polje se opredjelilo za Narodno oslobodilačku borbu, što je bilo kao normalan rezultat dugogodišnjeg rada i aktivnosti progresivnih snaga o kojima je naprijed već bilo riječi. Taj aktivni rad, koji se odvijao u okviru Ogranaka "Seljačkog kola", putem knjižnica i čitaonica, predavanja, priredbi i sijela, kao i sportskih (najčešće nogometnih utakmica po Šlima) aktivnosti, došao je sada do svog izražaja u punom smislu po svojoj masovnosti i spremnosti naroda za pomoć i borbu.

Bez obzira što se u srcu Lijevča polja nalazilo veliko i važno njemačko uporište, Lijevče je čitavo vrijeme rata imalo razvijenu obavještajnu i kurirsku službu, sa svim prganima i organizacijama partizanske vlasti, kao i na oslobodjenoj teritoriji.

Na području Lijevča aktivno su radili seoski i opštinski Narodnooslobodilački odbori, omladinska organizacija, a kasnije seoske ćelije KPJ i SKOJ-a (koje su u nekim selima bile vrlo brojne) i organizacija Antifašističkog fronta žena. Njihov rad odvijao se pod vrlo teškim uslovima, pored unakrsne vatre neprijatelja. Pored jakih njemačkih uporišta u Novoj Topoli (koja je odmah poslije okupacije

postala Vindhorst) i Bosanskog Aleksandrovcu (koji je postao Adolf=stal) u mnogim selima bile su oružničke postaje "Nezavisne države Hrvatske". Kasnije su bili i četnici na desnoj obali Vrbasa, koji su vrlo često vršili prepad na pojedina sela Lijevča polja, pljačkali seljake, pojedine tukli i mučili, a neke i ubijali.

I pored svega toga, u Lijevču je besprekorno radila i djelovala obavještajna i kurirska služba. Preko Lijevča je održavana stalna kurirska veza Kozare sa Centralnom Bosnom, a kao potvrda jake i organizovane^{ove} službe je i to, što je veza Banja Luke sa Kozarom dugo vremena obavljana jedino preko Lijevča polja.

Lijevče polje je bilo glavni snabdjevač vojske i bolnica na Kozari. Dalo je veliku pomoć narodu Kozare poslije ofanzive u junu mjesecu 1942 godine, kao i u prihvatanju na oporavak bolesnih i iscrpljenih boraca. O organizovanosti i povezanosti u radu svih organizacija u Lijevču ~~pr~~ rječito govori i spasavanje savezničkih pilota iz oštećenog aviona koji se spustio u blizini njemačkog uporišta.

Seoski nar.oslob.odbori bili su vlast u pravom smislu riječi i uživali su ugled i poštovanje u mnogim selima. Radili su ilegalno ili polulegalno, što je zavisilo od sela i uslova za rad. Tako na primjer u mome selu Seferovcima (koje je^{bilo} 2,5=3 km od njemačkog uporišta) na seoskom skupu 1943 g. pošto bi knez (starješina sela) pročitao zapovjesti vlasti NDH, pročitali bi i vijesti sa Kozare. Međutim, to je moglo samo u selima koja su bila jedinstvena i čvrsto organizovana. U mnogim selima jedan član seoskog nar.osl. odbora bio je knez po zadatku.

Da su Seoski narodno oslobodilački odbori na terenu Lijevča bili i prihvaćeni kao stvarni organi vlasti ukazuje i ovih nekoliko podataka. Odboru su vršili mobilizaciju zaprega kada je trebalo prevoziti žito na Kozaru, kao i oranje i sjetvu narodu Kozare. Sama riječ "mobilizacija" koja je u narodu bila odomaćena i upotrebljavana, rječito govori da su NOO bili kao jedini organi vlasti čije su se direktive bez pogovora izvršavale.

Lijevče je dalo tone i vagone hrane, nabavljalo i slalo lijekove i drugi sanitetski materijal i dalo hiljade boraca koji su se borili rame uz rame sa Kozarčanima i bili dostojan dio borbe junačke Bosanske Krajine. Mnogi su pali širom naše zemlje, čija su imena uklesana na veličanstvenom spomeniku na Kozari. Među njima je bilo vrsnih kurira i obavještajaca, hrabrih i neustrašivih bo=

Naca. Ljevčani su se borili zajedno sa Krajišnicima u krajiškim brigadama, a najviše ih je bilo u V. Kozarskoj i XI i XX. Krajiškoj brigadi.

Kada je trebalo da se vrši dopuna pojedinih desetkovanih krajiških jedinica, onda se ta dopuna vršila sa ljudstvom sa područja Lijeve polja, u čemu su seoski NOO imali važnu ulogu.

U svim zadacima Seoskih narodno oslobodilačkih odbora nije se nikad narušio princip dobrovoljnosti. Zadatci su izvršavani svjesno, za interese Narodnooslobodilačke borbe, bez obzira da li je bila u pitanju materijalna pomoć, prevoženje hrane i drugog materijala preko ceste pored njemačkih uporišta za Kozaru, odlazak na oranje i sjetvu u Kozaru ili pak odlazak u partizanske redove.

Pored njemačkih uporišta prevoženi su čitavi karavani žita. U toku jedne noći prebacivano je preko ceste sa žitom 20 do 30, a ponekad i preko 70 zaprežnih kola. Pored žita i drugih prehranbenih artikala, prevoženo je obilje i drugog materijala: sanitetskog, kancelarijskog, odjeće, obuće, kao i raznih potreba za bolnicu: posteljine, čaja, meda i drugo.

Posebno treba istaći da su seoski NOO u Lijeve, pored ostalog, povremeno davali i stoku, krave, junad, za ishranu, prvenstveno u bolnici. Kada je trebalo sakupljati stoku, prvo bi po jedno grlo davali odbornici, pa bi se onda obraćali drugim seljacima, koji su imali više grla stoke. Raspored kada će koje selo sakupljati stoku davao je Sreski NOO na Kozari. Stoka je pretjeravana živa na Kozaru. Ni ovdje se nije narušio princip dobrovoljnosti.

Poslije Kozarske ofanzive juna 1942.g. iz Lijeve su upućivani seljaci sa zapregama, plugovima i sjemenom, da bi se u Kozari zasijalo što više usjeva. Ovo je bio važan zadatak, jer je trebalo da se obezbjeđi ishrana opljačkanom narodu Kozare, koji je preživio ofanzivu i vratio se na zgarište svojih kuća.

Pošto na području Kozare poslije ofanzive i pljačkanja od strane neprijatelja nije ostalo ništa, seljaci su iz Lijeve dovozili svoje plugove, brnače, pripremljeno sjeme, zavisno od toga šta se zasijavalo. Uz to bi povezli hranu i za sebe i za konje, jer tamo nije bilo hrane ni za orača ni za zaprege. U Lijeve je takodje sakupljano i sjeme povrća, prvenstveno graha i luka, da bi se i povrća koliko koliko zasijalo.

U izvršavanju pojedinih zadataka seoski MOO su pored omladinske organizacije uključivali i organizaciju AFŽ-a. Kakav je to bio svestran, međusobno povezan i organizovan rad? Posmatrano danas, prosto nevjerovatan i nepojmljiv, obzirom na uslove i položaj Lijeve polja. Organizovana su sijela i pleli su se priglavlci, čarape, rukavice, šalovi i džempereri za borce. Na tim sjelima čitana je partizanska štampa i radio vijesti, a čitana je i "Stojanka majka Knežopoljka" Skendera Kulenovića. Žene nekih sela (Srpski Vakuf i dr) na lijevoj strani ceste Bos. Gradiška-Banja Luka, udaljenom 4 do 45 km. od ceste, išle su u posjetu u bolnicu na Kozari sa obiljem poklona i kada bi se sa kolima prebacile preko ceste i došle u Gornje Viluse ili Mašiće, razvile bi crvenu zastavu i tako stigle u Kozaru u Bolnicu.

U Lijeve je bilo sve podređeno Narodno oslobodilačkoj borbi. Sanitetski materijal dopreman je na razne ^{1401 AF} i raznim vezama iz Banje Luke i drugih mjesta u Lijeve, a onda je prebacivan za Kozaru. Neke žene su čak i duvan sadile za partizane, sakriven u sred njive kukuruza.

U Lijeve su slati i prihvatani bolesni i iscrpljeni borci na oporavak. Oni su skrivani, liječeni i njegovani bez obzira na smrtnu opasnost, ne samo dotične porodice gdje je partizan bio smješten, nego i čitavo selo.

U Lijeve su stalno boravile partizanske patrole, ponekad čitave čete, pa i bataljoni, skriveni u šumi, a bile su i posebne baze sa skloništima za kurire i manje patrole. Po selima su krstariili politički radnici sa Kozare, radi političkog rada i prenošenja direktiva višeg rukovodstva, ponekad ispomažući u organizaciji nekih važnijih i složenijih zadataka. Aktivisti Lijeve polja odlazili su (ponekad masovno) na pojedine konferencije i masovne narodne zborove na Kozari, a također i omladina na omladinske zborove.

Sve se to događalo pred nosom neprijatelja, važnog i jakog njemačkog uporišta u Vindhorstu i Adolfstalu koji je pored sve opreme imao izučene i osposobljene špijune, i njihovih vjernih slugu ustaša u Adolfstalu i četnika na desnoj obali Vrbasa, kao i oružničkih postaja "Nezavisne države Hrvatske" u mnogim selima Lijeve polja.

Jednom je saveznički avion, bombarder (bio je ~~kočaba~~ jula ili početak avgusta 1944.g) vraćajući se sa bombardovanja iz NJemačke, morao spustiti radi oštećenja. Spustio se na čistini, u polju oko 400 do 500 m. na lijevu stranu ceste Bos. Gradiška-Banja Luka, između sela Romanovaca, Seferovaca i Srpskog Vakufa, svega oko 2 km. od njemačkog uporišta u Bos. Aleksandrovcu. Posada aviona, njih 7 (sedam) izašli su iz aviona i stajali. Dotrčale su žene iz Srpskog Vakufa predvođene Savkom Kecman i dale im znak da bježe za njima. Predali su ih partizanskoj patroli koja je bila sklonjena u šumi u Srpskom Vakufu i istoga časa prebacili su ih preko Vrbasa i tamo sklonili. Navečer su ih ponovo vratili i u toku noći prebacili preko ceste na Kozaru.

Sjećam se da je vrlo brzo iza spuštanja aviona koje sam posmatrala sa tavana naše kuće (tada sam bila kod oca, puštena iz zatvora, pod uslovom da živim kod oca među švabama), organizovana potjera, da su svi putevi bili blokirani, ali i pored svega toga nisu ušli u trag pilotima. Kako je to samo odjeknulo u Liječcu i široj okolini? Narod se radovao, koliko radi spasavanja posade aviona, toliko radi nemoći neprijatelja, koji ni u Liječcu polju "ravnom kao dlan" nije bio u mogućnosti da pohvata strane pilote, premda su im se spustili "pod nos", kako su govorili seljaci.

I još jedan događaj koji se u Liječcu prepričavao. Neznam kada je to bilo. Partizani su negdje iznad Kozare oborili mali poštanski avion NDH, koji je nosio poštu iz Zagreba u Banja Luku. Poštu iz aviona, pisma zarobljenika, uručili su primaocima partizanski kuriri.

Veliki, ogroman je bio doprinos Liječca polja Narodno oslobodilačkoj borbi. O tome je ^{do} sada malo i nedovoljno rečeno, napisano i zabilježeno. Velike žrtve i nada sve teški uslovi rada u Liječcu, zaslužuju ~~veća~~ **pažnju**. Trebalo bi to objektivno obraditi i sačuvati od zaborava. Ne radi sadašnjih, starijih ~~generacija~~ kojima je to više manje poznato, nego radi mlađih i budućih generacija koje dolaze. Jer, Liječce polje je bilo od prvih dana ustanka i čitavo vrijeme ~~Narodno~~ oslobodilačkog rata pravo partizansko polje.

Prvi ustanički dani

Odmah poslije sastanka na Šehitlucima i direktive Mjesnog komiteta KPJ Banja Luka o podizanju ustanka, za Liječce i Potkozarje određena je grupa koja će rukovoditi organizacijom ustanka. U toj grupi (kako mi je rekao pokojni brat Radovan Vulin), pored njega određeni su; Slavko Mandić, učitelj iz Krneta, Sida Jelić, Alagić i

Potkonjak iz Banja Luke. Djelovanje ove grupe obuhvatalo je teren od Klačnica do Ljevčanskog Razboja.

Na čelu te grupe stajao je moj brat Radovan Vulin učitelj iz Seferovaca, tako da mi je dosta događaja iz tih prvih dana ostalo u sjećanju. Radovan je završio Učiteljsku školu u Banja Luci 15.1.1941. i odmah raspoređena za učitelja u selo Pištaline, srez Cazin, ali je i dalje ostao partijski vezan za Banja Luku. Pripadao je naprednom omladinskom pokretu, bio vrlo aktivan u svim dječjim udruženjima u školi, a bio je školske 1939/40 godine predsjednik Literarno pedagoške družine djaka učiteljske škole "Petar Kočić". Pisao je pjesme i pripovjetke.

Negdje koncem juna 1941 godine, nakon odluke vlade NDH da u službi ne mogu ostati Srbi, Radovan je došao kući iz Pištalina u selo Seferovce i bio je glavna veza između Mjesnog komiteta KPJ Banja Luka i područja Lijevo polje.

Po direktivi Mjesnog komiteta KPJ Banja Luka, Radovan je uz pomoć Slavka Mandića učitelja u Krnetama i još nekih članova KPJ i SKOJ-a organizovao (koncem avgusta ili početkom septembra 1941.g.) sastanak u školi Krnete u vezi sa podizanjem ustanka u Lijevo polje i Potkozargu. Na sastanak su pozvani članovi KPJ i SKOJ-a, kandidati, simpatizeri i ugledniji ljudi, seljaci iz nekih sela Lijevo polje i Potkozarja. O ovom sastanku, zadatcima koji su doneseni i njegovu značaju dosta je rečeno i napisano; "Kozara u NOR-u", "1941-1942 u svjedočenjima učesnika NOR-a" i još nekim. Međutim, o organizovanom radu na području Lijevo polje, kako u prvim ustaničkim danima, tako i u toku NOR-a, o načinu i teškim uslovima rada, vrlo malo je kazano. Radi toga, nastojala da pojedine događaje u početku ustanka spomenem, koliko mi je ostalo u sjećanju.

Zadaci doneseni na sastanku u školi Krnete bili su u kratkim crtama; sakupljanje oružja i municije, sakupljanje pomoći u žitu i novcu za ustanike-gerilce kako smo ih tada zvali, popis vojnih obveznika koji su služili u vojsci kao vezisti ili mitraljesci, te vršenje raznih sabotaza. Iz ovih zaključaka proizlazili su zadaci za rad po selima. Na tom sastanku formiran je odred za čijeg je komandanta određen Slavko Mandić, a taj odred stupio bi u akciju čim za to daće direktivu Mjesni komitet KPJ iz Banja Luke.

Sjećam se da je pokojni brat Radovan odmah po dolasku iz Pištalina u julu mjesecu 1941. održavao nekakve sastanke u kući u Seferovcima, na koji su dolazili djaci i neki učitelji. Neznam kakvi

su to bili sastanci. Da li sastanak članova KPJ, SKOJ-a, ili pak sastanak naprednih omladinaca. Ja sam tada živila u Petrovu selu, udaljena oko 4-5 km. i vrlo često sam dolazila roditeljima, a naročito u toku mjeseca avgusta, kada sam dolazila skoro svaki dan, jer je jedan mali brat bio se jako opekao, mama ga je nosila u bolnicu, a kasnije njegovala kod kuće. Moram napomenuti da je u to vrijeme već bilo zabranjeno Srbima i Židovima voziti se autobusom. Kada je malog brata trebalo prebaciti u Banja Luku u bolnicu, dr. Bekman, švabo iz Bos. Aleksandrovcu, dao je mojoj mami auto i šofera da je prebaci u Banja Luku u bolnicu.

Kad sam god dolazila u avgustu mjesecu 1941. u jednoj dvorišnoj zgradi koju smo kori stili ljeti za kuhinju, bilo je nekad manje, a nekad više vreća sa žitom, pšenicom, koje je po selu skupljano za ustanike, gerilce. Neznam kojim je sve kačalima to otpremano dalje, da li preko Zelova mlina u Bos. Aleksandrovcu, u kojem je po zadatku radila Sida Jelić ili pak direktno preko sela u šumu. Onda se uglavnom govorilo o slanju pomoći gerilcima na Crni Vrh. Tako, jednom kada sam došla bilo je desetak vreća žita u toj našoj ljetnoj kuhinji, među kojima dvije velike od po 100 kg., jedna od kafe, a druga je bila debela vreća od kostreti (mislím da se zvala "arar") pa pošto su se te dvije vreće posebno izdvajale i po veličini i po izgledu, upitala sam majku čije su to vreće. Ona je odgovorila da nezna da li su Aleksića ili Katalina i da treba da dodje Mile Dardić (svi pomenuti su iz sela Sefreovaca), da to odveze da joj ne smeta. Teško je sada o tome govoriti poslije toliko godina i spominjati ličnosti kojih nema. Međutim, činjenica je da je sakupljanje žita organizovano odmah početkom avgusta u većini sela i da su u tome bili angažovani ugledniji seljaci. U selima u kojima je bilo teško sakupljati pomoć u žitu (udaljenost, otežano prebacivanje i sl.) sakupljan je novac kao pomoć.

Odmah nakon sastanka u školi u Krnetama, Radovan je po selima Lijevča polja i Potkozarja, organizovao grupe odbore od 3-5 članova. U nekim selima imao je jednog ili više ljudi, da su radili sa Radovanom, a da oni nisu bili međusobno povezani i ako su živili u istom selu. Ove grupe ili pojedinci dobijali su određene zadatke, proistekle iz zaključaka donesenih na sastanku u Krnetama, odnosno na sastanku na Šehitlucima.

Radovanov doprinos razvoju ustanka u masovnom odzivu stanovništva bio je vrlo veliki. Bio je masovik i posjedovao je velike

organizatorske sposobnosti. Po prirodi tih i nenametljiv, ali u radu uporan do krajnosti. Kod naroda je bio jako omiljen, a njegovoj popularnosti u narodu mnogo je doprinjele i veliki ugled naše porodice. Pored toga, koristio je rodbinske veze naše brojne porodice, koja je bila rodbinski vezana sa mnogim porodicama i Lijevču i Potkozarju.

Za vrlo kratko vrijeme Radovan je organizovao po selima grupe ili pojedince za prikupljanje pomoći ustanicima, gerilcima, te izvršio organizaciju prevoženja i prebacivanja žita i druge pomoći ustanicima ili u Banja Luku, koja je davana kao pomoć porodicama čiji su članovi otišli u šumu ili su bili u zatvoru. Radovan je stalno kružio biciklom po selima Lijevča i Potkozarja. Obilazio je uglednije seljake, uoznavao ih o fašizmu i o prestojećoj borbi, koja će biti duga i teška. Pisao je i rasturao letke. Za pisanje, odnosno umnožavanje koristio je šapirograf u opštini Romanovci. Tamo su kao službenici radili (raniji službenici) Mirko Grebenar i Vukašin Kelečević, obadvojica čvrsto opredjeljeni za NOP, koji su mu omogućavali da koristi šapirograf.

Na sprovođenju zadataka i linije KPJ povezivao je sve napredne snage koje su se nalazile u Lijevču i Potkozarju. Održavao je vezu između Mjesnog komiteta KPJ Banja Luka i ovog područja. Ustavio je čvrstu saradnju sa sigurnim i povjerljivim ljudima u svim selima, kao i sa nekim domobranskim časnicima. Ovi domobranci nakon Radovanove smrti ostali su i dalje povezani sa nekim seljacima i prevozili pomoć, žito, "u šumu" ili u Banja Luku.

U vezi sa sabotazama sjećam se da je Predrag-Pendo Vidović kovač iz Kukulja, prema Radovanovoj zamisli i direktivi, kovao neke noževe, koje je trebalo bacati na cestu, radi oštećenja guma neprijateljskih kamiona i djipova.

I ako sam znala za mnoge veze i aktivnosti pokojnog brata Radovana, samo neke od tih njegovih veza, povjerljivih ljudi i grupa ostale su mi u sjećanju. Sigurno je to blijeda slika i da to ni iz bliza neće biti slika aktivnosti i organizovanog rada iz tih prvih ustaničkih dana. No i pored toga, spomenuću bar ono što mi je ostalo u sjećanju, aktiviste narodnog ustanka, među kojima ima komunisti, članova KPJ i SKOJ-a, simpatizera Partije, radnika i seljaka.

U našem selu Seferovci moglo bi se reći da je Radovan sa svima seljacima uspostavio čvrstu vezu i saradnju. Među njima su mi iz prvih dana ustanka ostali u sjećanju Mile Dardić, Djuradj Ma-

džar, a posebno Milan Kelečević Štolar (učio zanat u N. Topli kod švabe Golembiovski, a 1941. bio u Laktašima kod ujaka Milana Momića, jedan od prvih kurira u Lijevcu. Izdat, uhvaćen od ustaša, strašno mučen, osuđen na smrt, ali ~~ma~~ je prets. ustaškog prijekog suda Marić za veliki mito preinačio kaznu smrti u dvadeset godina robijske i pred oslobodjenje ubijen u Sremskoj Mitrovici.)

U Srpskom Vakufu radio je Djuro, Djuka Stojanović, učitelj Radovanov drug, napredan omladinac, komunista, učitelj u Stričićima i tamo poginuo 1942 kao komesar čete, njegov zet Ilija Kecman i sestra Savka, Nikola Mastala i dr. U Mrčevcima Nebojša Grebenar, djak, Vuškašin Kelečević službenik, u Kukuljama; Nebojša Kojić, student, Smilja Rađonjić, radnica i njen brat Mićo, djak gimnazije, Predrag, Pendo Vidović kovač. U Mašićima; Vujo Topić, Branko Vidović, kovač, Dule Vidović djak učit. škole. U Romanovcima Drago Perović, Radovan Makić djak učit. škole i dr. U Karajzovcima; Savo Dardić, krojač (komunista, došao poslije bombardovanja Beograda 6.4.41) u Karajzovce, Ivo Selemba, mlinar i njegova žena Jozevina, švabica (Ivo ubijen u Topoli 1944. g. bio član Sreskog NOO), Sveto Stević, trg. pom. i dr. U Petrovu selu pored mene i muža Zdravka, Zdravkov stric Pero Kalabić, trgovac i Veljko Subotić. U Rogoljima; Drago Vidović, djak učit. škole, (radi pripadnosti naprednom pokretu odbijen od polaganja diplomskog ispita) Ostoja Vasiljević. U Rogoljima; Milovan Hrvaćanin, student prava, Uroš Vasiljević (oba ubijeni u Jasenovcu) i dr. U Muslimanskim Dubravama bio je Adem Kovačević, student, u Liskovcu Oto Hinsberk (švabo) i Nebesni Gregor, bačvar (ubijen u Jasenovcu. U Novoj Topoli Branko Mataruga trgovac i njegova sestra Nada Djurkovečki. U Krnetama je pored Slavka Mandića bio Rađe Krikuća i dr. U Kosjerovu Joja Karapetrovića, njen stric Miloš, Milka Medaković i dr.

U Laktašima je Radovan saradjivao sa mnogima, jer je tamo bilo ~~mnogo~~ srednjoškolaca, studenata i poneki radnik ili trgovac. pomoćnik. Pored toga, bilo je i mnogo naše rodbine, jer je majka Grozda bila iz Laktaša (zaselek Riječani) iz velike porodice Novković, a četiri Momića (Laktaši zaselak Lužani do Vrbasa) bili su joj braća od tetke (Mukajilo, Milan, Mirko, Stevo). Svi su se oni odmah početkom ustanka opredjelili za borbu, ~~se~~ aktivno radili, saradjivali, pomagali i na njih se Partija uvijek mogla osloniti, kao na sigurne i pouzdane saradnike (od seljaka se najviše isticao Milan Momić svojom aktivnošću. Ubijen u Jasenovcu). Pored ujaka Rade Novkovića i brata (sina drugog ujaka) od ujaka Milutina, trgovačkog

pomoćnika i Predraga, bilo je još nekoliko Novkovića, uglavnom srednjoškolaca, kao i Suručića, (sa ~~nećima~~ je također majka bila u rodbinskoj vezi) izuzev Branka, imena sam im zaboravila. Teško je poslije toliko godina, sjetiti se imena za koje sam znala, i ako bih to jako željela. Ali i ovoliko, i ako nepotpuno, smatram da je bolje, nego da nikoga ne spomenem.

I ako je djelovanje grupe za podizanje ustanka, kojoj je Radovan bio na čelu, imalo teren (kako mi je Sam Radovan rekao) od Klačnica do Ljevdanskog Razboja, on je obilazio i druga sela do blizu Bos. Gradiške (Muslimanske Dubrave, Liskovac (samo 2 do 2,5 km od Bos. Gradiške) i Lamine. Sjećam se da su ga tih prvih ustaničkih dana mnogi dolazili i tražili kod kuće (Mićo Radonjić i Mirko Jungić iz Kukulja, Dule Vidović iz Mašića, Radovan Makić iz Romanovaca, Milan Kelečević iz Seferovaca,) ali je dolazilo i meni nepoznatih mladića. Sjećam se tako jednog mladića u šeširu koji je tražio Radovana, a kada sam ga opisala on je rekao da je to Pletilić iz Bos. Gradiške. Mnogih imena se više ne sjećam.

U organizaciju ustanka i borbu protiv okupatora Radovan je bio unio čitavog sebe i djelovao punim žarom svoje mladosti i revolucionara. Nastojao je da organizaciju ustanka učvrsti i njome obuhvati što veći broj prvenstveno uglednijih ljudi. Međutim, ova masovnost u organizaciji ustanka u borbi protiv ~~neprijatelja~~ bila je kobna za organizatore ustanka u ovom kraju i ako je ta masovnost imala vrlo jak i pozitivan uticaj u daljoj borbi protiv neprijatelja.

Djelovanje neprijateljske obavještajne službe

Neprijatelj je osjetio organizovanu i masovnu aktivnost ustaničkih snaga predvođenih Komunističkom partijom na području Ljevča i Potkozarja i nastojao svim silama da organizaciju razbije, da pronadje rukovođeće ljude u toj organizaciji i da ih likvidiraju. Vjerovali su da bi na taj način likvidirali i dalju aktivnost ustanka i pobune naroda protiv okupatora na ovom području.

Nijemci su u svojim kolonijama Vindhorstu i Adolfstalu, odnosno u Novoj Topoli i Bos. Aleksandrovcu imali ~~organizovanu~~ obavještajnu službu od domaćih švaba. Njihova obavještajna služba djelovala je i prije okupacije aprila mjeseca 1941.g. u okviru "Kulturbunda" i zna-

li su za djelovanje naprednih snaga u Lijevču i Potkozarju, prije okupacije i svakako su računali i na njen rad i u okupaciji. Radi toga su odmah nakon okupacije i preuzimanja vlasti, nastojale da pro= nadju doušnike, povjerljive ljude, da bi imali uvida u rad u selima. Pošto švabe u ovome nisu postigli željeni uspjeh, uglavnom su se oslanjali na domaće ustaše.

Domaće ustaše (i ako ih nije bilo mnogo) bile su vrlo opasne. Radilo se o imućnijim i obrazovanijim ljudima, koji su poznavali ljude u cjelini, kao domaće seljake, tako i srednjoškolce, studente i ostale, prilike u selima, uslove života seljaka i njihova raniju stranačku pripadnost i dr. To su u prvom redu bila dvojica braće Dujilović, vlasnici trgovine i velikog mlina u Bos. Aleksandrovcu i Barišić (mislim Slavko) koji je radio u opštini Maglajani.

Pošto su Dujilovići i Barišić bili poznati kao zagrižene ustaše, seljaci su ih izbjegavali. A kako je u Lijevču sa obe strane njemačkih kolinija Nove Topole i Bos. Aleksandrovcu, bilo naseljeno srpsko stanovništvo, to je trebalo pronaći nekoga srbina, omladinca, koji bi se uvukao u organizaciju i otkrio rukovodeće ljude u organizaciji ustanka. Takvu osobu ustaša Barišić je pronašao u liku Mirka Lakića kojega je primio na službu u opštinu Maglajani. Mirko Lakić sin Vasin iz Kobatovaca kod Laktaša, djak, srednjoškolac, ustaški agent, izdajnik i dosledan sluga svojih gospodara, nanio je veliki gubitak pokretu i Partiji, ne samo na ovom području, nego i šire.

Na drugom kraju Lijevča neprijatelj je pronašao u Rogoljima kod Nove Topole sličnu ličnost, izdajnika Branka Mitrovića bivšeg žandara. Ova dva izdajnika, ustaška agenta, ne znajući jedan za drugog, otkrili su veliki broj organizatora ustanka, saradnika i simpatizera narodno oslobodilačke borbe. Djelatnost ove dvojice ustaških agenata, dopunio je agent Ratko Paternoster u Banja Luci (koji je ranije bio levičar i poznavao veliki broj naprednih omladinaca), nakon čega su ustaše izvršile masovno hapšenje ne samo na području Lijevča i Potkozarja, nego i u Banja Luci.

Mirko Lakić, djak, omladinac, srbin, stekao je Radovanovo povjerenje i bio je upoznat sa nekim aktivnostima u vezi sa podizanjem ustanka. On je doznao i ustašama otkrio održavanje sastanka u školi Krnete (avgusta ili septembra 1941.g.) i izdao Radovana Vulina,

Slavka Mandića, Dragu DJurjđevića (svi komunisti) i još mnoge, od kojih su neki pohapšeni, a neki su uspjeli pobjeći. O ovom hapšenju i izdajničkoj raboti Mirka Lakića dosta je napisano (Dr. Lukač: "Banja Luka i okolina u ratu i revoluciji," "Kozara u NOB=1", "1941=1942. u svjedočenjima učesnika NOB=e"), o čemu postoje i originalni vjerodostojni dokumenti i sve što bi još napisala bilo bi suvišno. No i pored toga, neke podatke vezane za ličnost agenta Lakića moram navesti. Jer kada bi to izostavila bilo bi to krnje, nepotpuno i nebi potpunije prikazalo tu mračnu ličnost, jednu malobrojnu, tamnu mrlju u našem partizanskom kraju.

Nakon što je obavijestio ustaške agente da Radovan Vulin ide u Banja Luku i da ima namjeru otići "u šumu", i kada je Radovan uhapšen, otišao je sa Radovanovom ceduljom našoj majci Grozdi i od nje uzeo novac i Radovanovu zimsku odjeću i sve to zadržao za sebe. Isto tako, kada je Slavko Mandić krenuo u Banja Luku da potraži stan i smjesti ženu i djecu i da ide gerilcima, Lakić je Slavkovoј ženi poručio da se Slavko skloni, a u istom autobusu poslao je ustaške agente koji će ga pratiti do Banja Luke i u Banja Luci uhapsiti.

I pored vještog i smišljenog agentskog rada, agenta Lakića, on je vrlo brzo otkriven, odmah nakon hapšenja Vulina, Mandića i dr. Kao agent nije više mogao da djeluje i da bude od koristi svojim gospodarima, na ovome za njih izuzetno važnom području i oni su ga odbacili. Vidjevši da mu prijeti opasnost, jer više nije smijao dolaziti kući u Kobatovce, otišao je dobrovoljno na rad u NJemačku. Znam da su ga partizani tražili, jer su htjeli da mu sude. Ne mogu da se sjetim ko mi je to pričao, odmah ^{početkom} 1942 godine, da su neki omladinci=ustanici, među njima i Milutin Novković (brat od ujaka) tražili i Mirka Lakića, da se on skrivao u Bos. Aleksandrovcu i da nije dolazio kući u selo, da su došli njegovom ocu Vasi u ustaškoj uniformi i tražili od njega oružje. Mirkov otac Vaso je na to odgovorio da nema kod njega oružja, ali da oružje imaju Uroš Vuruna, Pećanac (i nabrojao je još nekoliko uglednijih ljudi). Na ovo su mu ustanici rekli da su jednaki izdajnici i on i sin, predstavili se tko su i odveli ga i ubili.. Ovu priču sam do detalja kako mi je ispričana upamtila, ali je nikada nisam provjeravala, tim prije što se ne sjećam ko mi je ispričao sa svim tim pojedinostima.

Mirko Lakić se pred kraj rata (možda i ranije nije mi poznato) iz Austrije, gdje je bio na radu, prebacio u redove NOV=e u Sloveniji, postao kapetan i sa dužnosti kapetana, komesara milicije

za Hercegovinu u Mostaru, upućen na školovanje u SSSR, otuda vraćen hapšen i 1947 godine sudjen na 15 (petnaest) ~~godina~~ robjice i odležao 13 godina. (Za vrijeme izdržavanja kazne dva puta tražio pomilovanje)

I agent Branko Mitrović iz Rogolja otkrio je i odao mnoge organizatore ustanka i saradnike; Milovana Hrvaćanina stud.prava, komunista, Karlo Nebesni, Oto Lamers, Branko Mataruga, Uroš Vasiljević i drugi. I o ovome hapšenju je dosta napisano, ~~odnosno~~ učešću Branka Mitrovića kao ustaškog agenta o čemu postoje i originalna dokumenta.

Izdajom Mirka Lakića i Branka Mitrovića pohapšeni su mnogi članovi Partije i aktivisti i nanesen težak udarac i gubitak ~~Lije~~ Lijevo polju i Potkozarju, kao i čitavoj Partijskoj organizaciji Banja Luke. Moje je mišljenje (što ne mora da bude tačno) da tadašnje partijsko rukovodstvo u Banja Luci nije bilo upoznato o stanju i teškim prilikama i u kakvoj se opasnoj situaciji nalaze pojedini članovi Partije u Lijevo polju. Jer da su o tome bili upoznati sigurno bi se nešto poduzelo, da se pojedinci spase i da bi gubitci bili daleko manji.

Radovan Vulin je uhapšen 12.10.1941. u Banja Luci i zatvoren u ustaškom zatvoru. Lijevo poljem ~~xxxx~~ i Potkozarjem zavlada ~~naše~~ je tuga, ali i ~~strah~~ strah. Znalo se kakvi su ustaški metodi mučenja, strah da li će Radovan izdržati, jer Radovan je mnogo toga znao što su ustaše želile da doznaju. No i pored zvjerskog mučenja, Radovan se hrabro držao, dostojno pravog, čvrstog komunista, a da nikoga nije odao. Kada više nije mogao da podnosi mučenje, popio je otrov koji je imao ušiven u reveru kaputa. Prebačen je u bolnicu, ali mu tu nije pružena pomoć, nego su ga (kako je tvrdila pokojna majka) časne sestre dotukle. Majka je Radovana posjećivala u bolnici i nalazila ga vezanog kajišima. Čuvao ga je jedan mlad ustaša. Majka je iskoristila nesmotrenost ustaše i prišla blizu Radovanu, on joj je (a ako je teško govorio) rekao; neka se skloni Branko Vidović (kovač iz Mašića) i još joj je nešto rekao što ona nije razumila. Shvatila je to tek nakon nekoliko godina kasnije da se radilo o njegovim pjesmama, kada su te pjesme pronađene u pljevavi, isječene od miševa.

Nakon nekoliko dana Radovan je umro u najtežim mukama. Sadržan je na pravoslavnom groblju u Banja Luci. Pogrebnu povorku sačinjavali su majka i grobar, dok je stotine Banjalučana iza spuštenih zavjesa to nijemo posmatralo i plakalo.

Radovanova smrt bolno je odjeknula ne samo u Lijevču i Potkozarju, nego i šire u Bosanskoj Krajini. Oplakivali su ga svi koji su ga poznavali, ponosili se njime i postajali još odlučniji i čvršći u borbi protiv neprijatelja. Mnogi seljaci iz našega sela Seferovaca, ali i iz drugih sela, po cijenu životne opasnosti, dolazili su našoj kući ~~zanim~~ da nam izraze iskreno saučešće. Trebalo je u to vrijeme imati hrabrosti i doći Vulinovoj kući, koja je bila uz glavnu cestu B. Gradiška-Banja Luka na važnoj raskrsnici (put za Vilus i dalje prema Kozari i put za Seferovce, Srpski Vahuf, Mrčevce i dalje prema Vrbasu), među švapskim kućama, kuda su vrlo često patrolirali njemački vojnici, ustaše i domobrani.

Kada se sada sjetim tih dana, Radovanovog hapšenja, trovanja u zatvoru, smrti u bolnici i sahrani, onda tek vidim koliko je bilo snage, hrabrosti, istrajnosti i ljudskog dostojanstva u toj našoj majci Grozdi, koja je Radovana obilazila i sahranjivala. Ne mogu da se otmem tome utisku i moram to pobliže da iznesem. Ne samo radi naše majke i naše porodice, nego i radi drugih hiljada majki seljanki, takvih ili njojzi sličnih. One su pored nježnog majčinog srca, kada je trebalo imale i srce tigra. Što je više neprijatelj zastrašivao, mučio i ubijao, one su bile odlučnije i hrabrije da se u borbi istraje.

Kada je Radovan uhapšen majka je odlazila u Banja Luku. U to vrijeme bilo je već zabranjeno srbima i jevrejima kretanje i vožnja autobusom. Jednom prilikom kada je išla u Šibić Han da izvadi propusnicu za Banja Luku (na propusnicu su joj u opštini napisali Roza, a ne Grozda) na raskrsnici je zaustavio stražar, ustaša. Pitao je šta je ona?, našta mi je odgovorila "pa valjda vidiš da sam žena, a ne djevojka". Ustaša je rekao da pita šta je po narodnosti, našta je ona odgovorila; "da vi niste to pitali, niti bi ti stajao gdje stojiš, a niti bi ja išla kuda idem". Tako je ona kraj njega prošla, a ustaša ostao iznenađen i zabezdeknut.

Kada se jednom vratila iz Banje Luke iz posjete Radovanu u bolnici, upitno sam je pogledala, našta mi je ona pribrano, gledajući me u oči rekla: "sine Radovana nema" (otac je mene zvao sinom jer sam bila najstarija) i to je bilo sve. Nije nam htjela da priča o njegovim patnjama, htjela nas je bar toga da poštedi.

Kada je Radovan umro, kao što sam naprijed navela dolazili su mnogi na izjavu saučešća. Neke žene govorile su majci da počne pušiti, (u našoj porodici nije bilo pušača) lakše će joj biti. Umjesto toga, ona je stavila tkati, ~~čvrstati~~ čilim, tražeći utjehu u radu.

Jednom prilikom bilo je prisutno nekoliko žena, (među njima i Savka Kelečević iz Seferovaca, njena sestra od tetke, kojoj je kasnije u toku NOR-a poginulo 3 sina i 2 kćeri) razgovarale su o svemu pa i o Radovanovoj smrti. Majka je tada rekla: "Ja volim da sam majka Radovana Vulina, pa neka je i pod zemljom, nego da sam majka izdajice Mirka Lakića pa da bi živio sto godina".

I otac Stojan se vrlo hrabro držao. Oboje su pred nama djecom krili suze i nastojali da pred nama ne pričaju o Radovanu, o njegovoj patnji i smrti, jer Radovan je bio ljubimac čitave naše porodice.

Naši roditelji, i majka Grozda i otac Stojan bili su veliki pobornici bratstva i jedinstva i njihov odlučan stav u tom pogledu imao je veliki ~~politički~~ značaj. Pred njima niko nije smio da kaže nepovoljnu riječ protiv Muslimana ili Hrvata. Odmah bi rekli: Važno je kakav je ko čovjek. Radovana je izdao srbini". Tada bi dodali kako su ^{im}veliki prijatelji Jakov Milanović, Hrvat iz Banja Luke i Husnija Ibrahimbegović, musliman, također iz Banja Luke. (J. Milanović ~~šofer~~, prevozio je domobrane vrlo često iz B. Luke u Bos. Gradišku i razne vojne potrepštine, uglavnom ishranu i svaki put kada je prolazio uvratio bi kantu za mlijeko i donosio razne vijesti i obavještenja. Isto tako i Husnija Ibrahimbegović vršio je konjskom zapregom prevoz hrane za domobrane, a usputno obavljao i kurirske poslove i dovozio je razni materijal za partizane, najčešće lijekove.)

Radovanova smrt je obadvoje roditelja još ~~čvršće~~ vezala za NOP. i svoju roditeljsku ljubav prenijeli su na sprovođenje ideja za koje je Radovan i život dao. Ostali su čitavo vrijeme rata u svojoj kući (i poslije očevo hapšenja) na pravoj vjetrometini između neprijateljskih uporišta i domaćih švaba, obavljajući obavještajne, a ponekad i kurirske zadatke. U takve kurirske zadatke ~~se~~ kasnije uključila i moja mlađja sestra Mira i ako vrlo mlada, (1943. član. SKOJ-a od 16. godina) obavljala je niz složenih i odgovornih zadataka.

O kakvim se sve zadatcima radilo evo ovaj podatak. Ponekad bi se u po bijela dana prebacio kod naše kuće kurir preko ceste, za Kozaru ili obratno, sa Kozare za Lijevča i dalje Centralnu Bosnu, pošto bi otac nakon osmatranja sa tavana kuće dao ugovoreni znak. To se radilo usred neprijateljskog osinjaka, pored brižljivog čuvanja ceste i danonoćnog patroliranja.

I pored hapšenja Radovana i njegove grupe, nije došlo do većeg zastoja u radu i kolebanja u selima Lijevča polja. Lijevče je ostalo dosledno i vjerno NOB= i. Takvo je ostalo i poslije izdaje četnika, jer je samo jedan mali neznatan broj seljaka u blizini Vrbasa, bilo četnički orijentisano. Ovo je svakako bio rezultat rada naprednih snaga u Lijevču polju prije rata, u prvim danima ustanka, a kasnije i pružanje velike pomoći političkih radnika sa Kozare u pojačanom i organizovanom radu.

Već prvih dana ustanka iz mnogih sela Lijevča polja i Potkozarja, mnogi su borci otišli "u šumu" (kao se to najčešće tada govorilo) i priključilo se gerilcima. Prvenstveno su odlazili oni koji su u selu živili ilegalno, seljaci koji su ranijoj vlasti bili poznati kao napredni i kao takvi dolazili u sukob sa vlastima. Ali, odlazili su i mnogi omladinci, seljaci, koji nisu mogli da se mire sa okupacijom. Išli su pojedinačno ili u manjim grupama. Najmasovniji odlazak bio je iz sela Romanovaca, kada je održan skup 19.12.41. sa koga skupa je krenulo na Kozaru grupa od boraca.

I u Lijevču, kao i u drugim krajevima bilo je pojedinačnih hapšenja i ubijanja i masovnih hapšenja i ubijanja. Prvo masovno streljanje seljaka bilo je jula mjeseca 1941.g. u selu Kukuljama poslije ubistva jednog ustaše. Tada je koliko se sjećam streljano 10 seljaka. Njima je u Banja Luci sudio Ustaški prijevratni sud. Bilo je još masovnih hapšenja i ubijanja, najčešće nakon napada partizanskih jedinica (u Karajzovcima nakon upada partizana 1943.) Seferovcima, Maglajanima, Mašićima i drugim selima, ali pošto neznam vrijeme ni broj žrtava, nemam namjeru da o tome dajem nesigurne podatke.

Najmasovnije ubijanje i hapšenje u Lijevču izvršeno je u septembru mjesecu 1944.godine, kada su pred navalom partizanskih jedinica izbjegle sve švapske porodice. Zapravo jedan broj porodica želio je da oстане, ali im to nije dozvoljavala njemačka vojska. U nekim kućama su pripadnici SS jedinica sa mitraljezom čekali da se

pojedina švapska porodica spremi, spakuje sve što je moglo da stane na kola= konjsku zapregu. Nakon odlaska švapskih porodica, ustaše su hvatale seljake i ubijali (ubijanje su izvršili i u mom selu Seferovci kada je ubijen i moj stric, ali neznam broj žrtava). Medjutim pred ustašama je mnogo ljudi izbjeglo, a i ustaše nisu vršili temeljit pretres, vjerovatno da za to nisu imali dovoljno snaga. Daleko više su zla nanijeli ~~čērkezi~~ Čerkezi, koji su pohvatali muškarce, oterali i pobili. Od Čerkeza su se sklanjale žene, jer je od ranije bilo mišljenje da se od čerkeza trebaju žene čuvati. Vjerovao se da su Čerkezi samo za pljačku i napad na žene, a da ne diraju muškarce. Ovdje je, mora se priznati bio vješ trik neprijatelja, jer su Čerkezi stalno upadali u sela, najviše vršili razne vještine na konjima i uzeli ako bi ponekog dobrog konja našli, a da nikog nisu dirali. Tako su muškarci postali slobodni i jednoga dana Čerkezi su nastupili frontalno i skoro sve muškarce pohvatali. Medju njima su bili skoro svi odbornici seoskih NOO-a, omladine, ali i veći broj boraca na oporavku.

Medjutim, Lijevče polje mogao je neprijatelj već u početku uništiti, jer je to velika ravnica, sa dobrim putevima, omedjena rjekama Vrbasom i Savom sa dvije strane i presječena glavnom saobraćajnicom Bos. Gradiška = Banja Luka. Ali, Lijevče kao jaka žitnica i bogata ravnica trebala je neprijatelju za čitavo vrijeme rata i na to su računali i švabe i Nezavisna država Hrvatska. Medju domaćim švabama se govorkalo, da će se svi seljaci Srbi iz Lijevča biti iseljeni preko Vrbasa, kada se rat završi, poslije pobjede Njemačke, a sva plodna zemlja Lijevča polja pripala bi švabama. Neznam, ali vjerujem da je to bio i zvanični stav njemačkih vlasti. (Naš komšija Špen bio je konkretniji: poslije rata pobiće Hrvate, a Srbe će iseliti na desnu obalu Vrbasa).

Hapšenja u Lijevču vršili su svi: ustaše, oružnici NDH, nijemci, a ponekad su vršili hapšenje zajednički oružnici i njemački vojnici (kada su bile veće grupe) uz obavezno prisustvo nekoga od domaćih švaba. Ponekad su njemački vojnici išli sami "u čišćenje" pojedinih sela u Lijevču, najčešće prema Kozari. Njih su najčešće predvodili domaće švabe, okreli fašisti, pripadnici SS jedinica ili poljske policije, vodeći ih u pojedina sela, zasoke ili na određene porodice poznate po svojoj partizanskoj pripadnosti. Kasnije je u njemačkoj vojsci bilo švaba "folkdojčera" iz Vojvodine na našem području, jer su mnogi pripadnici SS, a naročito mlađi otišli na istočni front, pa su te jedinice popunjavale iz redova "hrvatske

vojske".

Međutim, mnoge švabe bile su protiv hapšenja seljaka, komšija, jedni iz osjećaja pravičnosti prema komšijama sa kojima su uvijek bili u slozi, među kojima je bio i jedan mali broj antifašista. Drugi se se bojali partizana, koji su sa Kozare vršili stalne upade u pojedina sela, prebacujući se preko ceste, između njemačkih uporišta u Lijeve polje i dalje u Centralnu Bosnu i obratno. Ovaj strah je bio veliki naročito kod švaba čije su kuće bile udaljene od glavne ceste, pogotovu poslije odvođenja trojice švaba u januaru 1942.godine. (Ove švabe su odvedene od strane partizana poslije hapšenja desetak seljaka, među kojima je bio i moj otac S.Vulin).

Neke akcije partizana u Potkozarju i na glavnij cesti

Koncem 1941 i početkom 1942.g. partizani sa Kozare vršili su češće upade u podkozarska sela, presretali neprijateljsku vojsku kada je išla u sela u izvidjanje, odnosno u pljačku i hapšenje seljaka. Bilo je takodje i napada na glavnu cestu Bos. Gradiška-Banja Luka, prekopavanje ceste, sječenje telefonskih stubova i kidanje telefonskih žica.

Neprijatelj je osjećao stalnu opasnost od upada partizana sa Kozare, pa su namjeravali da u nekim selima prema Kozari stacioniraju svoju vojsku, kao pretstražu. Ovo je imalo za cilj da zaštite glavnu saobraćajnicu Bos. Gradiška-Banja Luka i da suzbiju uticaj partizana u selima Potkozarja i Lijeve polja. Partizani su doznali za ovu namjeru neprijatelja, pa su početkom januara 1942.g. (7 do 10) zapalili škole (Mašići, Rogolji, Berek, Krnete, Bakinci) i neprijatelja omeli da smjesti svoju vojsku po selima u čvrstim objektima.

Poslije svake partizanske akcije, neprijatelj je vršio teror nad obližnjim stanovništvom, hapšenje nekolicine seljaka, tučom žena i djece i pljačkom pojedinih seljačkih kuća ili čitavog zaseoka. Tako su, noću mislim 12. na 13. januara 1942.godine partizani izvršili prepad na cestu B. Gradiška-B. Luka u Romanovcima, prekopali cestu i pokidali telefonski vezu (udaljeno oko 1 km. od naše kuće). Noću je napadao veliki snijeg, bila je teška zima. Jedan partizan je poslije prepada uvratio kući moga strica Djordje Vulina, na lijevoj strani ceste, udaljenoj oko 300-400 m. od ceste. Upozorio ga je da se skloni, jer će sigurno sutra dan biti hapšenja. Stric je noću sa ženom pobjegao dublje u selu i onda se prebacio u Kozaru. (prilikom

Kozarske ofanzive oteran u Njemačku na prisilni rad).

Sutradan poslije partizanske akcije (13. januara 1942) nastala su hapšenja. Akciju hapšenja ~~izvele~~ su ustaše. I ako su sve kuće bile zavejane visokim snijegom, bez prtine, pohapšeni su svi obližnji Srbi sa obe strane ceste, na prostoru od Šibića Hana pa do puta koji vodi u Romanoće. Među njima je uhapšen i moj otac Stojan Vulin. Pored oca, iz naše kuće je uhapšen Stole Jović (koji je bio kod oca u službi) Blagoja Grkavac sa ~~dv~~ dva sina (Rade i Jovo), Mitar Musić, Milan Sabljić i Dušan Tatić, ostalih se imena ne sjećam, a čini mi se da je uhapšeno deset ljudi. Sve pohapšene ustaše su optuživale da su "buntovnicima" dali testere i sikire da isjeku telegrafske stubove i žicu. Svi su otjerani u Bos. Aleksandrovac i tu su ih ustaše strašno tukle. Poslije dva ili tri dana otac je prebačen u zatvor u "crnu kuću" u Banja Luku, a ostali su upućeni u logor Stara Gradiška.

Prilikom oćevog hapšenja ustaše su temeljito pretresle kuću. Sve knjige koje su im došle do ruku, ~~ako~~ koje su štampane ćirilicom, ustaše su trgale i trpali u vatru, gurajući ih bajonetama. Među njima je bilo vrijednih starijih knjiga: Pjesnički zbornik, Časopisi "Vila", koje je djed (mamin otac) saćuvao za vrijeme Prvog svjetskog rata u šumi u panju drveta. Zapaljene su pjesme Branka Radićevića, Srpska istorijska ćitanka, Hajduk Stanko Veselinović a i još nekoliko godišta "Seljaćkog bukvara" i još mnoge.

Na ovo ustaško hapšenje partizani su odgovorili protunapadom. Nakon nedelju dana, ponovo su, ovaj put pred našom kućom, isjekli telegrafske stubove i pokidali telefonsku žicu. Bila sam tada u kući sa mamom, jer je ona trebala sutradan ići u B. Luku u posjetu u "crnu kuću", bilo je vedro zimsko predvećerje, grupa od možda desetak partizana glasno ~~sa~~ galamila i sjekli stubove. Galamili su da bi mogao da ćuje komšija švabo preko puta, od nas, kako sada sjeku stubove sa švapskim testerama, jer nema Srba da im dadn alat. Poslije izvedene akcije pred našom kućom, partizani su odveli trojicu švaba. Bio je to Franc Špen naš najbliži komšija (samo preko crstr od naše kuće), Šindler (zaboravila sam ime) udaljen oko 500 m. od ceste prema Vilusima i trećeg imena se ne sjećam. Ova akcija partizana unijela je strah i zabunu među švabe, naroćito one koji su bili odvojeni od gusto naseljenih švapskih kuća i njemaćkih uporišta.

Sutradan, majka je ujutro otišla u Banja Luku u posjetu ocu, a ja sam ostala sa mladjom braćom i sestrama. U našu kuću došli

njemački vojnici, osuđujući i grubo nas gurajući, naterali su nas da idemo sakupljati i sklanjati telefonsku žicu ^{sa ceste} koju su isjekli partizani. Naredili su nam da svi izađemo. Koristeći nepažnju vojnika gurnula sam iza vrata sestru Vuku (11 god.) i čini mi se brata Svetu (10 god.), a ja sam sa sestrom Mirom (15 god) izašla na cestu i počela sa ceste sklanjati smrznutu žicu. Međutim, ubrzo je naišao Eric ~~Fridg~~ Fridgen, (domaći švaba pripadnik SS jedinice) sa čijim su roditeljima naši roditelji bili dobri poznanici i povremeno se posjećivali i pustio nas kući. Ja sam se družila sa njegovom sestrom Marijom, što mi je mnogo koristilo kada sam bila u zatvoru jula mjeseca 1944.g. Taj isti Eric je po molbi sestre Marije došao mi u posjetu i donio nekog voća, poslije čega se moja situacija kao zatvorenika znatno izmjenila.

O hapšenju moga oca Stojana Vulina, njegovom zatvoru i puštanju iz zatvora navešću dosta podataka. Ne radi oca, nego radi iznošenja ondašnjih prilika, o surovosti rata, o jedinstvenosti i istrajnosti naših ljudi u toj neravnoj borbi i različitim ~~voda~~ vima borbe. Kako su to bila teška vremena i kako je sve te nevolje narod prihvatao. Bez obzira koga je nevolja ~~znan~~ ili neka tragedija zadesila, svaki pojedinac je osjećao, sve se to zajednički osjećalo, djelilo i međusobno ispomagalo.

Ustaše su oca poslije hapšenja u Bos. Aleksandrovcu tukle i mučile do besvjesti. On o tome nikada u svojoj kući pred djecom nije pričao. Slučajno sam naišla kada je o tome pričao jednom komšiji, da su ga tukle četiri ustaše, kundacima od pušaka, tako što su oni oko njega stajali u krug i kada bi ga jedan ustaša udario kundakom i odbacio, drugi bi ga na kundak dočekao. Kada su ga ustaše dovezle u Banja Luku u "crnu kuću", zatvor bio je bez svjesti. Često je govorio da nebi preživio da ga u zatvoru kada je doteran nisu prihvatili i spasili "Vrhovci", seljaci od Sitnice i još nekih sela sa područja Ključa. Svukli su svoje gunjeve i napravili mu ležaj, svukli ga i umotali u mokr čaršaf i preko toga pokrili gunjevima. Nije vjerovao da je to java kada je u polusnu čuo jednog seljaka kako kaže: "Preživioe, ja sam bio gori". Ti seljaci su čitavu, dugu, hladnu noć sjedili pored njega, mjenjali mu obloge i pokrivali ga. Trebalo je tu tešku prvu zimsku, januarsku noć preživiti, a preživio je samo zahvaljujući tim seljacima, koji su čitavu noć probdželi pored njega, nepoznatog čovjeka.

Čim je otac prebačen u Banja Luku u zatvor "crnu kuću" majka je odmah sutra dan došla (i pored velike opasnosti) i donijela

dovezla vunenih prostirača i pokrivača i dosta hrane. Pronašla je neke čuvare koji su to ocu predali. Kasnije je u Banja Luku išla vrlo često i svaki put bi vozila dosta hrane, punu vreću, a ponekad i dvije vreće hljeba, za sve zatvorenike koji su bili u sobi sa ocem. Naime, ovdje je bilo dosta seljaka sa područja Ključa koji su u zatvoru bili od jeseni i koji nikakve veze nisu imali sa svojim porodicama. Majka je pronšla nekog stražara, vjerovatno simpatizera NOB-e i preko njega je tu hranu doturala. Sjećam se da smo uoči majčinog odlaska u Banja Luku do kasno u noć pekli hljeb. Gotov hljeb su donosile i neke žene iz našeg sela Seferovaca.

Odlazak u Banja Luku bio je vrlo težak i opasan, jer su vrebale sve moguće opasnosti, počev od smrzavanja na toj nesnosno niskoj temperaturi, pa do oduzimanja konja i ubistva od strane ustaša. U toj nevolji bila je sretna okolnost što smo imali dobre konje i saonice. Jaka zima, policijski čas ujutro do 6 sati, prisiljavali su majku da stalno žuri da je u povratku nebi uhvatio policiski čas. No i pored svega toga išla je vrlo često, bar dva puta nedeljno. Jednom je izbjegla sigurnu smrt u Banja Luci zahvaljujući svojim vezama, poznanicima i dobrim prijateljima, kojih je imala mnogo u Banja Luci i svojoj snalažljivosti. Desilo se da je ona bila u Banja Luci kada su ustaše poklale (činili mi se) Rakovačke rudare. Na izlazu iz grada ustaše su hvatali sve Srbe, a naročito one koji su imali konje i saonice. Majka je izišla iz grada sporednim putem, preko banjalučkog polja i tako se spasla.

Kada se sada sjetim tih majčinih odlazaka u Banja Luku ne mogu da se otmem utisku, koliko je za to trebalo snage, hrabrosti, odvažnosti i snalažljivosti, za samo jedan takav odlazak. Jer, trebalo je odvesti što je reći tovar hljeba u zatvor, pronalaziti i ispitivati mogućnos za spasavanje oca iz zatvora i donošenja u selo niza podataka o stanju u gradu.

Sjećam se da su neki seljaci dolazili, a neki poručivali, pitajući trebali majci novaca za izbavljenje Stojana iz zatvora. Bila je praksa da sa pojedini zatvorenici (gdje je to bilo moguće) izbavljani uz debeli mito, dajući velike sume novaca pretsjedniku Ustaškog prijekog suda Mariću. Pošto su to bile velike sume, to jedna porodica nije mogla imati toliko novaca, nego se novac sakupljao po selima. Kada se god ukazala prilika da se neko za novac spasi, novaca je bilo dovoljno, jer bi se u selu sakupio potrebni iznos, a i to se smatralo kao zajednička obaveza u tom surovom ratu. Na ovaj način spasen je

veći broj ljudskih života (Zora Šušnjar, Milan Kelečević, Rade Kaba-
 sić i mnogi drugi). Neki su odmah puštani kućama, a nekima je smrtna
 kazna zamjenjivana sa 20 godina robijske. Za one koji su otpremani u
 zatvor, u kaznionice, a ne u logore, gdje su zatvorenici svakodnevno
 ubijani, ovakva osuda smatrana je za kratko, jer se nadalo u oslobo-
 djenje zatvora. Pored mita u novcu, davani su i drugi "pokloni", ugla-
 vnom prehranbeni; živad, prasad ili uhranjena svinja, mast, kajmak,
 kao i drugi prehranbeni artikli, jer se takvi artikli nisu mogli na-
 baviti, seljak uglavnom nije ništa donosio na pijacu. Nije se ništa
 prodavalo (jer se za novac nije skoro ništa moglo nabaviti) nego se
 vršila razmjena prehranbenih artikala za industrijsku robu.

Ne sjećam se koliko je otac ostao u zatvoru. Mislim blizu
 dva mjeseca. Uhapšen je 13. januara 1942. a došao je kući početkom mar-
 ta. Neznam ni šta je bilo presudno da ga ustaše puste. Znam da je ma-
 jka angažovala advokata Debeljaka i da je vrlo često išla sa poklonima
 Debeljaku i Mariću, predsjedniku Ustaškog prijekog suda. Koliko je
 platila i šta je sve odnijela ovoj dvojici, takodje neznam. Znam da
 su za oca intervenisale i neke švabe, ali neznam koji, pa tako nez-
 nam da li su to neki od malog broja švaba antifašista ili pak neko od
 švaba sa kojima se otac prije rata dobro slagao.. Možda je ta inter-
 vencija bila i iz straha, poslije odvođenja trojice švaba naših kom-
 šija, nakon očevog hapšenja, plašeći se osвете partizana. Međutim,
 u selima je vladalo ubjedjenje da ustaše Stojana nisu smijale ubiti
 kao ugledna čovjeka, jer bi od toga imali više štete nego koristiti,

Otac je pušten iz zatvora, kao u kućni pritvor, stim da mo-
 ra spavati kod švaba i da se nesmiye nikuda udaljavati od kuće. Po do-
 lasku iz zatvora išao je svaku večer oko šest mjeseci na spavanje kod
 Jozefa Kremera (oko 1 km. od naše kuće), švabe, trgovca, sa kojim je
 otac bio dobar prijatelj i njegov stalan mušterija. Neznam kakvo je
 bilo političko ubjedjenje Jozefa Kremera, ali znam da je to bio izu-
 zetno pošten i iskren čovjek i da je otac plakao kada je Jozef umro
 u julu mjesecu 1944. g. Možda je čak i Jozef bio jedan od onih koji su
 tražili da se otac pusti?

Čudno to sada izgleda da neznam neke važne stvari koje su
 se dešavale u mojoj porodici. Međutim, u kući kao da je bila utvrđje-
 na neka porodička zavjera ćutanja. Bilo je takvo vrijeme, da je bolje
 da se što manje zna. Saradjivali smo i radili svi, svak za sebe. Niko

nikome nije pričao šta radi ili šta je sve znao ili doživio. Ne samo da se nije pričalo za vrijeme rata, nego ni kasnije. Jedno, što se sve to u ratu prihvatilo i doživljavalo kao nešto sasvim normalno, (jer drukčije nije ni moglo) a drugo da se što manje pozledjuju ratne rane, jer pored Radovana izgubili smo još mnoge drage osobe, rodbinu. (Navešću neke: mamin brat Rađe Novković i od mamine braće tri sina i jedna kćer, ~~mamin brat od tetke~~ mamin brat od tetke Milan Momčilo, tatin brat Jovan, od tatine sestre 3 sina Bukovice iz Kukulja: Milovan, Živojin i Vojo, od mamine sestre od tetke tri sina i dvije kćeri (Mikailo, Momčilo, Milan i Mileva Kelečević i Viđa Zmirić i još mnogi rođjaci, komšije i prijatelji).

Majka je u najteže vrijeme u oktobru 1941 obilazila sina (moga brata) Radovana u bolnici, vidila njegove muke i patnje, obilazila muža Stojana u zatvoru početkom 1942. pronašla kanale za doturanje hrane u zatvor zatvorenicima, donosila razne informacije i izvještaje, a da o tome nije nikada pričala. Otac je bio u zatvoru tučen i mučen i po povratku i dalje pomagao, saradživao i izviđjao. A izviđjanje je bio i te kako važan posao, jer se naša kuća nalazila uz glavnu cestu, na važnoj raskrsnici, gdje je mogao mnogo da vidi, čuje i dozna. Jer pored očeve kuće bilo je jedno od najglavnijih prelazišta za prelazak iz Kozare za Lijeve i dalje u Centralnu Bosnu i obratno, gdje je trebala svakodnevna budnost. Ni otac o svim tim raznovrsnim aktivnostima nije pričao.

Ja sam u julu mjesecu 1944.g. bila u zatvoru u Novoj Topoli i o tome nisam nikada pričala, a niti su me roditelji bilo kada o tome pitali (oružničku postaju su tada zajednički držali švabe i oružnici). Otac je pronašao načina da me spasi=izvuče iz zatvora. Komandiru žandarmerijske postaje dao je jednu (možda i dve) debele svijeće. Kako je istragu vodila njemačka komanda, (uhapšenje oružnici) taj oružnik je naveo da sam pogrešno uhapšena, jer sam uhapšena namjesto muškarca Zdravka, (kao da sam i ja Zdravka) Tako je on obmanuo švabe, da umjesto muškarca Zdravka uhapšena žena Zdravka.

I mlađa sestra Mira je i ako mlađa postala član SKOJ-a 1943. u 16-oj godini i radila na sprovođenju zadataka organizacije SKOJ-a, a najviše na izviđajkim i kurirskim poslovima.

U toku 1943 i 1944. godine ocu su često dolazili neki domobrani iz postaje Bos. Aleksandrovac, ponešto su donosili (deke, soli) a jedan domobranski časnik je u štalu dovezao veliki sanduk, koji je bio zaključan sa dva katanca i donosio neke stvari i ostavljao u taj sanduk. Navodno je bio prekomandovan, pa kada podje da mu je pri ruci. Šta je bilo u sanduku i kako i kada je odvezen ostala je tajna, jer je o tome samo otac znao.

U izvršavanju pojedinih zadataka majka je bila posebno snalažljiva u svakoj prilici. Jednom je trebalo odnijeti (mislim januar 1943.g.) neku poštu u Srpski Vakuf do Ilije Kecmana prije noći, jer se radilo o napadu partizana na Klačnice. Bio je veliki snijeg i ona je vješto odglumila zubobolju, odajući zamotane glave sa velikom vunenom maramom. Javila se komšijama. Švabama, onako nenametljivo, komšijski, kako mora u Vakuf do Petra Novkovića da izvadi zub. (P. Novković kovač u Srpskom Vakufu, ali je znao i zube vaditi) Predala je tu hitnu poštu Iliji Kecmanu (samo mi je jednom rekla da je adresa bila "Konju u amu"), uvratila kod Petra i rekla mu ako bi neko pitao da kaže da je kod njega vadila zub i po povratku kući nekoliko dana hodala zamotane glave. Jednom je u po bijela dana preko ceste za Viluse prevela Miru Šinik (sekretara ili člana Okružnog komiteta SKOJ-a) isto tako javljajući se švabama komšijama, kako ova mala traži službu, pa je šalje do Ljube Ljepovića. Ponekad, ako je trebalo nešto provjeriti ili doznati, izmislila bi nekakv posao i otišla preko ceste do komšije Špena-švabe. Špen Franc (kojega su oterali partizani) imao je odraslog sina, nesposobnog za vojsku, malo mentalno zaostalog i majka je od njega svašta doznavala, jer on nije bio sposoban da ocjeni šta je za pričanje, a šta ne, nego je pričao sve što je znao.

Moram još nešto da napomenem u vezi sa majkom. Kada bi god uvratila vojska patrolirajući cestom, ona je uvijek ponudila ručak, rakiju, ponašala se sasvim slobodno, kao da joj je drago što su se vojnici uvratili, što je nekoliko puta spasilo ne samo nju nego cijelu kuću. (1941.g. kada su oružnici tražili Dragu Vidovića koji je bio na štali, ona je oružnike zadržala na doručku uz obaveznu rakiju i u međuvremenu iz štale udarila znak u tavan Dragi, da je on pobjegao). Drugom prilikom došla su dvojica vojnika da pretresu kuću, ali pošto su dobro ručali i popili, bilo ih je stid da vrše pretres. Kada su došli u drugu kuću, strica Djorje (stric je bio u NJemačkoj) pretresli su kuću i kada su završili rekli su da im je drago što ništa nisu našli i da su njihove dvije kuće tuženi da sakupljaju ma-

terijal, hranu i lijekove za partizane, ali da oni nisu mogli da pretresaju kuću Stojana Vulina, jer ih je tamo žena dočekala kao svoje najrođenije. A tada, kada su oni trebali pretresti kuću, u drugoj sobi pod krevetom bilo je puno sanitetskog materijala, koje je dovezao Husnija Ibrahimbegović iz Banja Luke i koje još nisu stigli prebaciti dalje u selo.)

Ponekad su navečer dolazili vojnici (domobrani i SS. je= dinice zajedno), a ~~nekada~~ sami domobrani, da bi iza naše kuće nap= ravili zasjedu partizanskoj patroli. Majka je redovno i u ovim pri= likama vojnike pogostila dobrom večerom i rakijom, pa su oni naj= češće poslije toga prespavali u toploj štali. Ujutro bi se umili i doručkovali i vratili u postaju. Uz ovu domaću hranu i rakiju majka je često doznavala važne stvari, koje je želila. Iza naše šupe bio je prirodni rov, zapravo majdan poslije vadjanja pjeska i te zasjede su pričinjavale velike nezgode i zadatke za čitavu porodicu.

Jednom je bila izuzetno ozbiljna situacija sa zasjedom. Voinici su došli kasno i nije postojala nikakva mogućnost da se veza obavjesti o zasjedi. Zapravo oni su bili i jednu večer ranije, ali su primjetili da je sestra Mira otišla u polje i posumnjali su da su partizanimobavješteni o zasjedi. Tu večer trebalo je da se vrati mnogo ~~narodane~~ koji su išli na veliki zbor u Kozaru, a majka je znala za to i da je taj toliki narod bez oružja, a da su i nao= ružani na tom brisanom prostori bila bi slaba korist. Bila je vedra zimska noć (januar 1944.g) hladno sa golomrazicom. Tu večer majka je prema vojnicima bila izuzetno ljubazna, pripremila im obilnu večeru i rakiju i onako materinski im rekla da u štali ima dosta slame i sijena i da je u štali jako toplo, da štala nije zaključana, pa ako neko jako ozebe može da se zgrije u štali. U kući su cijelu noć strahovali, slušali kada će zapucati i da će narod izginuti. Među= tim, noć je prošla bez pucnjave. Ujutro joj je vođa te patrola rekao u povjerenju; "bilo ih je ko na gori lista. Nisam htjeo da pucam, ko zna, možda bi svi mi i vaša kuća otišli do vrage". A tu večer uz narod su bila samo trojica partizanskih kurira naoruža= nih. (Kurir Mićo Šuljak i dr.)

Vodja te grupe vojnika bio je viši oficir neki Kolarić iz okoline Nove Gradiške. Tada je već u njemačkoj vojsci bilo i Hrvata, a bilo je i švaba iz Baranje. Samo komadant i viši oficiri bili su pravi nijemci.

Na kraju da napomenem još jednu "obavezu" majke Grozde, a to je slanje paketa u zatvore i logore. Ko god bi se javio, pisao i molio paket, majka je slala bez obzira na ta što su ~~što su~~ to bili najčešće njoj nepoznati ljudi. Ona je sa mnogo brige slala te pakete kao da šalje nekom svome najrođenijem i ako je slanje paketa bilo skopčano sa mnogim teškoćama. Na pošti se kontrolisalo šta se šalje i kome se šalje, a posebno je bilo kako¹šta poslati. Jer, u toj ratnoj eskudici nije bio papira za pakovanje pa se šivala platnena vreća, a konzervi nije bilo. Slao se prepečen hljeb, slan~~ni sir~~, kajmak i slanina zimi, a ljeti takodje prepečen hljeb, sirac prosušen na suncu, slanina i drugo. Majka je takodje ispomagala nekim porodicama u slanju paketa, čiji su članovi bili na duže u zatvoru i stalno tražili pakete (slučaj Milana Kelečevića jednog od prvih kozačkih kurira koji je bio u kaznionici u Zenici, a potom u Sremskoj Mitrovici. Radio u zatvoru kao stolar i ubijen pred nailazak partizana u Sremskoj Mitrovici.)

Posebne napomene

Kada sam počela da pišem svoje sjećanje na okupaciju i ustanak, htjela sam da izbjegnem pisanje o svojoj porodici i njenom doprinosu NOB-i. Strahovala sam da će to biti preneglašeno u odnosu na mnoge druge porodice. Međutim, to nije bilo moguće, jer moja porodica Vulin je dio naroda Liječva polja, čvrsto vezanog za NOB-u u toku čitavog oslobodilačkog rata. Takvih i sličnih porodica bilo je na stotine, bez obzira na stalnu opasnost i neizvjesnost kako su samo liječvani govorili "kad omrkneš neznaš hoćeš li osvanuti". Istina, uloga i zadatci moje porodice često su bili drukčiji od ostalih, ali to je bilo uslovljeno samim mjestom i položajem naše kuće, što je porodici davalo posebnu ulogu i veću obavezu i odgovornost.

Kroz aktivnost moje porodice prikazala sam rad i aktivnost u Liječvu polju u želji da se vidi složenost i raznolikost borbe, rada i zadataka, uslovljenih djelom geografskim položajem, a djelom zbog prisutnosti domaćih švaba i jakog Njemačkog uporišta u Novoj Topoli i Bos. Aleksandrovcu. Ta složenost rada zahtjevala je hrabrost, odvažnost i snalažljivost u svakom momentu. Jer, bez toga nebi ni bilo svestranog i organizovanog rada u Liječvu, koje je svu svoju djelatnost podredjivalo ciljevima NOB-e. U tome su pored domaćih snaga, veliku pomoć pružali partijski radnici sa

Kozare koji su stalno krstarili Lijevčem poljem.

Radi ilustracije sličnosti sa radom moje porodice u složenosti i odgovornosti i drugih saradnika i čitavih porodica, samo nekoliko podataka. Na obali Vrbasa saradnici su stražarili, a noću čamcem prevozili kurire, patrole, a ponekad i čitave čete partizana. Za takvu akciju trebalo je uložiti mnogo hrabrosti, truda i umješnosti u prevozu noći i sakrivanju čamca danju. Koliko je tek trebalo hrabrosti i sposobnosti, da se pored sakupljanja organizuje i prevoz žita i drugog materijala u Kozaru. Taj prevoz vodio je preko glavne ceste Bos. Građanska Banja Luka u blizini njemačkih uporišta. Kuriri sa Kozare imali su u Lijevču svoje stalne veze, a da te veze neprijatelj nije otkrio. Kuriri su uglavnom bili iz Lijevča, jer oni su najbolje poznavali teren. Sjećam se nekih; Mićo Šuljak iz Kosjerova (umro) bio je jedan od najpoznatijih kurira u toku čitavog rata, Joško Sukalo iz Karajzovaca (umro), Stevo Jobota i Franjo Kohut iz Karajzovaca, Savo Ščinimi se Škobalj) iz Mrčevaca i mnogi drugi.

Još neki podaci koji su zabilježeni

Kada sam mislila da sam sve kazala što je trebalo, sjetila sam se da sam propustila da nešto kažem o učešću Čeha i Ukrajinaca u NOB-i, izuzev što sam spomenula Ivu Šelembu. Među njima je ~~je~~ bilo vrlo aktivnih saradnika i odbojnika; u Karajzovcima, Kohut Jure i njegov sin Franjo i dvije kćerke, u Trošeljima Bjela Jozef, Slavko i Karlo, Crvenčuk i dr. u Petrovu selu Ostrovski Mihal i mnogi drugi. Svi su oni bili prvrženi NOP-u, mnogi su saradjivali, a neki materijalno pomagali. Smatram da bi njihovo učešće trebalo posebno obraditi, bez obzira što ~~ih mnogi~~ je većina iselila iz naše zemlje. O tome bi najviše podataka mogli da daju; Franjo Kohut, Savo Dardić (žive u Sarajevu) Živko Mastala iz Banja Luke i drugi.

I još nešto što sam zaboravila o mojim roditeljima. Kada sam jednom u avgustu 1941 godine iz Petrova sela došla roditeljima zatekla sam samu majku Grozdu, pozvala me da mi nešto pokaže. U svinjcu je imala skrivene neke novine i časopise koje je za Radovana donijela Sida Jelić. Ne sjećam se šta je sve tu bilo, ali znam da je pored nekih novina bila i "Žena danas". Nekako u isto vrijeme donio je Radovanu neku poštu Mirko Vuruna iz Romanovaca i poštu Radovana nije bilo kod kuće, predao je to našem ocu Stojanu. Ovo iznosim ne radi mojih roditelja, nego da se vidi kako su se pošteni ljudi odmah opredjeljivali za borbu protiv okupatora, bez obzira na njihov materijalni položaj, njihovu klasnu ili stranačku pripadnost.

Na kraju da navedem još nešto što mi je ostalo u sjećanju. Otac Stojan nekoliko puta je spominjao i izražavao žaljenje što nije mogao da ide na zasjedanje AVNOJ=a u Jajce. Naime, kako mi je otac pričao on je trebao da ide na zasjedanje kao vijećnik, ali je to odbio iz bojazni da bi njegovo odsustvovanje od nedelju i više dana primjetile komšije=švabe i da bi mogle da preduzmu nešto, neke ~~svoje mjere~~ svoje mjere. Bojao se da mu u tom slučaju strada porodica, a možda i čitavo selo. Nisam ga pitala ko mu je rekao da treba da ide na zasjedanje, jer tada nisam tome pridavala posebnu važnost, pogotovu što je na zasjedanje umjesto oca Stojana, otišao Petar Sabljčić iz našega sela. (Otac Stojan umro je 1963, a majka Grozda 1974.g.)

Sve ovo što sam napisala o prvim ustaničkim danima (a po nešto i u toku NOR=a) samo je mali dio od onoga što bi trebalo da se kaže i zapiše o hrabroj, složenoj i vrlo raznolikoj borbi Lije= vča polja i njegovih stanovnika. O tome mnogo više mogu da kažu mnogi od učesnika; politički radnici i preživjeli kuriri koji su krstarili Lijevčem poljem, ~~kakom~~ Narodno oslobodilačkog rata, kao i jedan broj preživjelih aktivista u selima Lijevča polja; odborni= ka seoskih i opštinskih NOO=a, sekretari Partijskih ćelija i SKOJ=a, kao i pojedine aktivistkinje AFŽ=a. To bi uostalom bio njihov dug i obaveza prema svome zavičaju, kako sam i ja shvatila ovo moje pisa= nje u iznošenju mojih sjećanja i zapažanja.

Banja Luka, avgusta 1979.g.

Brana Kalabić
Brana Kalabić rođj. Vulin

Draga Seta! Iată venim grava din 7 zile
măcar noimă de la părinții mei. Părinții
mei, boje, i stau ad. sau vor să aibă.

Doi ni se boje și în țigăreștii noimă
în una de la părinții mei. Părinții mei
sunt de la părinții mei. Părinții mei sunt de la
părinții mei.

Părinții mei sunt de la părinții mei. Părinții
mei sunt de la părinții mei.

Părinții mei sunt de la părinții mei. Părinții
mei sunt de la părinții mei.

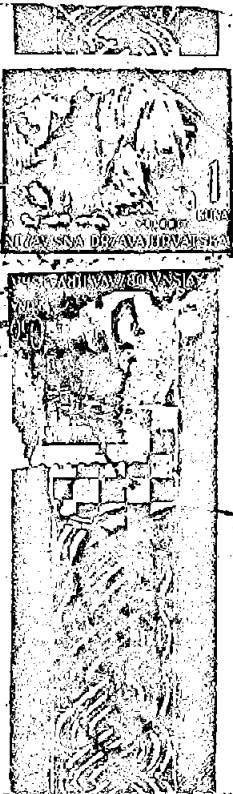
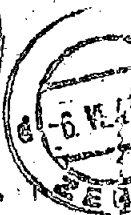
Draga Seta, rădădă în țigăreștii
noimă în ve. Părinții mei sunt de la
părinții mei. Părinții mei sunt de la
părinții mei.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
D O P I S N I C A

Gornji Grad

Mileva Kelečević

Pos. Gradiska
ul. Seferovci
nadg. put. 1. do 1. st. 1.

Upraviteljstvo sabirnog logora

u Jasenovcu

Prozda Vulin

Selo Seferovci

Službeno

Prosto od poštarine.

u.p. Adolf Štāl

Kolara Bas. Gradiska

Trasa sech! I asto maram prava de tigi
maram maram de tigi maram maram. Maram
maram, maram maram. (A) maram maram maram.

Tradi maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram.

Tradi maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram.

Tradi maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram.

Tradi maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram
maram maram maram maram maram maram.